

„...*NEM AKARTAK TOVÁBB ROMÁN VALLÁSON MARADNI*”
 A CSÍKSZÉPVÍZI RÓMAI ÉS GÖRÖGKATOLIKUS
 EGYHÁZKÖZSÉGEK ÉS HÍVEIK A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN¹

Magyar nyelvű görögkatolikusok: kisebbség a kisebbségben

A görögkatolikus egyházak Európa középső részén, a nyugati és keleti kereszténység érintkezési sávjában, illetve Európa keleti és nyugati felének politikai ütközőzónájában jöttek létre. A „görögkatolikus tér” (KEMÉNYFI, 2000, 3., 2001; BARTHA, 2001, 314–330.) az egykori Osztrák–Magyar Monarchia északkeleti, keleti részén (a mai Lengyelország, Szlovákia, Ukrajna, Románia és Magyarország területén) húzódik. Ez a terület a történelem során nemcsak különböző kultúrák és népcsoportok együttélésének helye volt, hanem olyan „puffer” zóna (KEMÉNYFI, 2001, 106–107.; BARTHA, 2001, 315., 2004, 193–194.) is, ahol mind az államhatárok és a politikai rendszerek, mind az itt lakók nyelvi, vallási és etnikai kötődései állandó változásban voltak.

Az itt létrejött görögkatolikus egyházak sorsában alapvetően közös vonás a politikai meghatározottság: politikai szándékok hozták létre őket;² az I. világháborút követő határváltozások és a II. világháborút követő betiltás³ lényeges fordulatot jelentettek közösségeik számára; majd ismét politikai változások (a kelet-európai rendszerváltások) teremtettek

¹ Az ezekhez az eredményekhez vezető kutatás az Európai Kutatási Tanács részéről, az Európai Közösség hetedik keretprogramjából (2007–2013), az EKT 324214 sz. támogatási megállapodása alapján finanszírozásban részesült.

² A görögkatolikus egyházak a 16–18. században, elsősorban a Habsburg uralkodók erőfeszítései nyomán alakultak meg, akik az ellenreformáció sikerein felbuzdulva igyekeztek előmozdítani a birodalomban élő ortodoxok unióját Rómával. Az ortodox püspökök és papok egy része elfogadta a pápa egyházfőségét, a Filioque-tant, a tisztítóhely létezését, valamint azt, hogy az Oltáriszentség anyaga ostya és kovászos kenyér egyaránt lehet – cserébe megtarthatták keleti rítusukat, liturgikus nyelvüket, papjaikra továbbra sem volt kötelező a cölibátus, és ugyanazokat a jogokat és kiváltságokat élvezhették, mint latin szertartású társaik. Maga az egyesülés (unió) mindenütt a basel-ferrara-firenzei XVII. egyetemes zsinaton 1439-ben elfogadott fenti elvek alapján jött létre, az uniós folyamatok viszont egymástól függetlenül, eltérő körülmények között indultak meg és mentek végbe. Elsőként a lengyel fennhatóság alatt élő ukrán és ruszin ortodoxok fogadták el az uniót (1596), ezt a Magyar Királyság északkeleti részén élő ruszinok és szlovákok (1646), majd az erdélyi románok egy részének uniója (1697–1700) követte (PIRIGYI, 1990 I. 100–106., 2001, 27., GERGELY, 1991, 107–108.; MAGOCSI, 2008, 38–46.).

³ A II. világháború után Magyarország kivételével mindenhol megszüntették a görögkatolikus egyházakat: Lengyelországban 1946-ban, Romániában 1948-ban, a Szovjetunióhoz csatolt Ukrajnában 1949-ben, Csehszlovákiában 1950-ben. Lengyelországban az 1950-es évek második felétől, Csehszlovákiában 1968 után újra működhetnek a görögkatolikus egyházak. BARTHA, 2001, 306–309.; MAGOCSI, 2008, 53–58.; PILIPKÓ – PUSZTAI, 2010, 78–79.

lehetőséget újjászervezésükre (BARTHA, 2001, 315–319.).⁴ A politikai tényezők mellett a felekezet etnikai karaktere is meghatározó volt. A görögkatolikus egyházak hívei alapvetően ruszin és román etnikumúak voltak, a vallási és etnikai hovatartozás pedig szorosan összekapcsolódott tagjaik életében.⁵ A 19. századtól az autonómiával rendelkező ruszin és román görögkatolikus egyházaknak központi szerepe volt a kisebbségek növekvő politikai aktivitásában, nemzeti mozgalmak jórészt ezekből az egyházakból indultak ki (NIESSEN, 1993, 1994, 240.; MAGOCSI, 2008, 42–44.).

Ugyanakkor Magyarország északkeleti megyéiben és Erdélyben – főként a 18–19. századi asszimilációs folyamatok eredményeképpen – jelentős számú⁶ magyar anyanyelvű görögkatolikus is élt, akik nem rendelkeztek saját egyházzal, hanem a ruszin és a román nemzeti egyházakba tagolódtak. A 20. század során egyre-másra változó állami keretekben élő magyar görögkatolikusokat a különböző politikai érakban hol vallási, hol nyelvi-etnikai hovatartozásuk miatt diszkriminálta környezetük, illetve a világi és egyházi hatóságok, így ez a két identitáselem gyakran került konfliktusba a közösségek tagjainak életében.⁷

A többszörösen kisebbségi helyzetben – nyelvi-nemzeti kisebbség egy kisebbségi egyházban – élő magyar nyelvű görögkatolikusok ügye a 19. század végétől a magyarországi egyházi és politikai diskurzusokban folyamatosan napirenden volt. Ezzel párhuzamosan a görögkatolikus világi értelmiség a 19. század végétől országos szinten, változatos módszerekkel igyekezett a magyar nyelvű görögkatolikusok „magyarságát” bizonyítani. Ez egyrészt egy sajátos magyar görögkatolikus identitás és történeti tudat⁸

⁴ E folyamatokról összefoglalóan lásd: BARTHA, 2004; MAGOCSI, 2008, 46–58. Az egyes országokban működő – 1989 után újjászervezett – görögkatolikus egyházakról részletesebben lásd: MAHIEU – NAUMESCU, 2008 tanulmányait.

⁵ A történelmi Magyarországon a vallási megoszlás részben fedte a nemzeti-etnikai tagolódást, azaz az egyes nemzetiségek sok esetben zárt felekezeti egységeket alkottak, így már a kora újkortól kezdve sajátos megfelelések alakultak ki felekezetek és etnikumok között, és egyes egyházak – köztük a görögkatolikus is – kimondottan nemzeti jellegűek voltak (NIESSEN, 1991, 38–39.; KÓSA, 2008, 391–394.; GERGELY, 2008, 15–17.). A görögkatolikus egyházak 20. századi betiltásában nagy szerepe volt az etnikai és a vallási hovatartozás összefüggéseinek is (KEMÉNYFI, 2001, 109–120.).

⁶ A népszámlálási statisztikák szerint 1890-ben számuk majdnem 200 000 volt, ez 1910-re 300 000-re növekedett (NIESSEN, 1991, 40–43., 1994, 241.).

⁷ A legdrasztikusabb fordulat a görögkatolikus egyházak betiltása volt az a II. világháború után, aminek következtében a hívek egy része a római katolikus (protestáns környezetben valamelyik protestáns), más része az ortodox egyházakba tagolódtott be. Az „identitások ütközése” és az ezzel kapcsolatos választások a továbbiakban a vallásgyakorlás és az identitás rendkívül változatos formáit alakították ki, sőt gyakran egy közösségen belül is jelentős törésvonalak keletkeztek – amelyek főként az 1989-ben lehetővé váló újrászervezés kapcsán vezettek konfliktusokhoz. Erre vonatkozó esettanulmányok, a teljesség igénye nélkül: OLÁH, 1993, 1998, 1999; PUSZTAI, 1996, 1997; KOVÁCS, 1999; PÁL, 1999; B. KOVÁCS, 2000; GESZTI, 2001; SZILÁGYI, 2003; DOMOKOS, 2005; PILIPKÓ, 2007a, 2007b; PILIPKÓ-PUSZTAI, 2008, 2010.

⁸ Ez elsősorban egy olyan szelektív történelemszemléletet jelentett, ahol a magyar történelem fontos eseményeit a magyar görögkatolikusok történetével igyekeztek összekapcsolni. Ennél is fontosabb talán az ún. kontinuitás-elv kidolgozása, amely szerint a magyar görögkatolikusok nem elmagyarosodott ruszinok és románok utódai, hanem a honfoglalás idején a keleti rítusra tért csoportok leszármazottai (PUSZTAI, 2002, 24–25., 2004, 215–218., 2005, 125.). A magyar görögkatolikusok identitásépítésének folyamatáról, eszközeiről, céljairól részletesen lásd: PUSZTAI, 2007.

kimunkálásában érhető tetten, amit kiadványaikban, és főként a korabeli sajtóban forgalmaztak, másrészt a századforduló környékén a magyar görögkatolikusok országos és helyi szervezeteket alapítottak,⁹ és megjelentek különböző rendezvényeken is.¹⁰ 1900-ban mintegy négy száz magyar görögkatolikus zarándokolt Rómába, hogy a magyar nyelvű liturgia engedélyezését kieszközöljék (PIRIGYI, 1982, 118–119.).¹¹ A Szentszék ekkor elutasította a magyar liturgikus nyelvet, ám a nemzeti ügyként felfogott kezdeményezést a magyar kormány felkarolta,¹² így több évtizedes politikai és diplomáciai küzdelem eredményeként 1912-ben megalakult a magyar görögkatolikus Hajdúdorogi Egyházmegye.¹³

Az új püspökség felállítása ugyanakkor nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Egyrészt a Szentszék liturgikus nyelvként az ógörögöt határozta meg,¹⁴ ami csalódást okozott a magyar nyelvű hívek és egyháziak körében, viszont a gyakorlatban nem szorította vissza a magyar nyelv használatát. A püspökség megszervezése komoly küzdelmekhez vezetett az egyes plébániák átsorolását kifogásoló (elsősorban román) püspökökkel is.¹⁵ Másrészt az egyházmegye azért sem tölthette be a neki szánt szerepet, mert az I. világháborút lezáró békeszerződések következtében az addigi állami keretek felbomlottak, a történelmi Magyarországon élő görögkatolikusok egy része új országok polgára lett, ahol visszatorolták őket a román és ruszin egyházmegyékbe. Az utódállamokban a korábbi időszak magyar nemzetépítési törekvéseit ellensúlyozni kívánó intézkedések léptek életbe, a magyar nyelvű görögkatolikusok nyelvi és etnikai hovatartozása pedig számos politikai és vallási természetű konfliktushoz vezetett.

Végül, a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapítása a gyakorlatban nem igazán változtatott a görögkatolikusok társadalmi megítélésén sem, így a hívek továbbra is nagy számban hagyták el – egyházzójogilag gyakran szabálytalanul – a görög rítust.¹⁶ Ez a folyamat már a 19. század második felében elindult, és bár az ország különböző részein

⁹ Ezek közül a legfontosabb két országos szervezetük: az 1898-ban alapított Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága, és az 1902-ben létrehozott Magyar Görög Katolikusok Egyesülete (PIRIGYI, 1982, 116–117.; PUSZTAI, 2005, 121.).

¹⁰ Ezek közül fontos megemlíteni, hogy 1896-ban Budapesten magyar nyelvű görögkatolikus misét celebráltak (PIRIGYI, 1982, 114.; NIESSEN, 1991, 50.).

¹¹ Az erre az alkalomra szerkesztett *Emlékkönyv* a görögkatolikus magyarság történetét kívánta megismertetni a pápával. Az *Emlékkönyv*ben alkalmazott diszkurzív stratégiákról és a magyar görögkatolikus elit korabeli öndefiníciójáról lásd: PUSZTAI, 2004, 2012.

¹² Véghseő Tamás kimutatta, hogy a magyar kormány az ügyet elsősorban bizonyos belpolitikai céljai elérése érdekében támogatta (VÉGHSEŐ, 2013, 114–115.).

¹³ A Hajdúdorogi Egyházmegye felállítását megelőző küzdelmekről lásd: PIRIGYI, 1982, 108–118., 1990, II, 83–120. A püspökség megalapításának közvetlen előzményeiről lásd: NIESSEN, 1994; VÉGHSEŐ, 2013.

¹⁴ A római katolikus valláshoz hasonlóan a népnyelv – ebben az esetben a magyar nyelv – használatát a prédikációkra és az egyházi énekekre korlátozva engedélyezték (PIRIGYI, 1990, 127, 131.; ILYÉS, 2007a, 737.).

¹⁵ Rádásul a magyar nyelvű görögkatolikusok mintegy 40%-a kívül maradt az új egyházmegyén, ami még tovább bonyolította a helyzetet (PIRIGYI, 1982, 133.; NIESSEN, 1991, 51–52.).

¹⁶ Ez számos joghatósági vitát okozott, ellenségeskedést szült egyes római és görögkatolikus papok között. Lásd például: ILYÉS, 1999, 9.; LUKÁCS, 2009, 84–91., 2010a, 76–78.

eltérő ütemben és mértékben zajlott, kiindulópontját mindenütt hasonló társadalmi folyamatok jelentették – a magyar görögkatolikus közösségeket vizsgáló tanulmányok azt mutatják, hogy e közösségek tagjainak alapvetően hasonló problémákkal és választásokkal kellett szembenéznük a korszakban. A történelmi Magyarországon élő, ruszin és román eredetű, de nyelvében elmagyarosodott görögkatolikusok nagy része a magyar nyelvterület peremén, etnikailag és vallásilag vegyes településeken élt. Ez egyrészt magyarázza, miért volt körükben az országos átlagnál nagyobb mértékű a nyelvi asszimiláció (NIESSEN, 1991, 42.), másrészt azonban a görögkatolikus népesség nem csak nyelvi-etnikai, hanem gyakran társadalmi-gazdasági értelemben is elkülönült környezetétől. A protestáns vagy római katolikus magyar falvakban letelepedő ruszin és román görögkatolikusok többnyire szegény zsellérek, napszámosok voltak,¹⁷ ám idővel sokan nemcsak nyelviileg asszimilálódtak a magyarsághoz, hanem birtokot szereztek, házassági kapcsolatokat létesítettek a többségi társadalom tagjaival, így származásukra már csak vallásuk emlékeztetett. A magyar nyelvű görögkatolikus közösségek tagjait vallásuk és liturgikus nyelvük¹⁸ miatt gyakran idegennek – „orosznak”, „oláhnak” – tartotta környezetük (ILYÉS, 1998b, 92.; GESZTI, 2001, 35–36.; PUSZTAI, 2002, 17.; HÁMORI, 2007, 192.; PILIPKÓ, 2007a, 43.; LUKÁCS, 2009, 77–84.), sőt, sok esetben az állami szervek is összemosták a görögkatolikus vallást a nemzetiséggel.¹⁹ Ebben a helyzetben sokan azért akartak a többségi vallásra áttérni, mert ez társadalmi előrelépést jelentett, illetve lehetővé tette az adott közösségbe való teljes betagoledást (OLÁH, 1999, 281.; LUKÁCS, 2010, 66–67.).

Ugyanakkor a korábbi vizsgálatok alapján az is látható, hogy a helyi viszonyok – például a lakosság összetétele, a mindennapi és liturgikus nyelvhasználat és ennek változásai, a közösségben szolgáló papok személye, vagy éppen a helyi egyházi és világi elitek nemzetépítési törekvései és konfliktusai – függvényében jelentős különbségek is adódtak e közösségek 20. századi történetében.

Jelen tanulmányban a történelmi Magyarország keleti határvidékén, az egykori Csík vármegyében fekvő Csíkszépvíz görögkatolikus egyházközségének, illetve az egyházközség híveinek sorsát mutatom be, a 20. század első felére fókuszálva. A Székelyföld keleti peremvidékén elhelyezkedő etnikai, vallási, kulturális *kontaktzóna*²⁰ (részben vagy egészen görögkatolikus) településeinek etnikai és vallási szerkezetében bekövetkezett változásokkal, valamint ezeknek a demográfiai, történelmi, politikai és egyházpolitikai folyamatokkal való összefüggéseivel több szerző is foglalkozott korábban. Ilyés Zoltán számos tanulmányban vizsgálta a Csík vármegyei (kiemelten a csíkszépvízi egyházköz-

¹⁷ Egészében véve a görögkatolikus hívek az ország legszegényebb társadalmi rétegeiből kerültek ki, a velük együtt élő, más vallású csoportok tudatában a görögkatolikus vallás gyakran a „szegények vallásaként” élt (PIRIGYI 1990, II, 126.).

¹⁸ A liturgia nyelve a ruszin püspökségekben az óegyházi szláv, a román püspökségekben a román volt (PIRIGYI, 2001, 56.; NIESSEN, 1994, 240.).

¹⁹ Románia példáján lásd: SCHEFFLER, 1942, 9–11.; HÁMORI, 2007; LUKÁCS, 2009, 68–71., 2010a, 72–75.

²⁰ A fogalom alatt a néprajztudomány olyan sávokat, kulturális mezsgyét ért, „ahol a két, egymással határos nyelvterület, népterület vagy kulturális terület nyelvi, népi, kulturális kölcsönhatásai különösen erősek” (KEMÉNYFI, 1994, 13., 1998, 25–26.; ILYÉS, 1998a, 91., 2004, 10–11., 2005, 56–57.).

ségben élő) görögkatolikus népességet érintő akkulturációs, asszimilációs folyamatokat: anyakönyvek, népszámlálási statisztikák és egyházmegyei sematizmusok adatainak feldolgozása alapján mutatta be az exogámia és az etnikus identitás valamint a nyelvállapot összefüggéseit, az identitásváltás(ok) településeként különböző folyamatait (ILYÉS, 1998a, 1998b, 1999, 2001, 2003b, 2005). Az egykori Csík vármegye görögkatolikus papságának konfliktusairól, igazodáskényszereiről Ilyés Zoltán, Pusztai Bertalan és Hátori Péter közöltek elemzéseket (ILYÉS – PUSZTAI, 1994; HÁMORI, 2007; ILYÉS, 2007a, 2007b.). Mirk Szidónia-Kata néhány csíki település római katolikus historia domusának áttekintése nyomán publikált újabb adatokat a 20. század eleji csíki rítusváltoztatásokra vonatkozóan (MIRK, 2020). Az erdélyi rítusváltoztatások változó egyházzjogi és állami szabályozását és a római és görögkatolikus egyházak ún. rítusvitáját Lukács Imre Róbert tanulmányaiból ismerhetjük meg részletesen (LUKÁCS, 2009, 2010).

Látható tehát, hogy a csíki görögkatolikus közösségekben lezajlott nyelv- és vallásváltások különböző útjainak, dinamikájának nagyobb ívét a korábbi kutatások már meglehetősen részletességgel felrajzolták. Saját kutatásom egyrészt alátámasztja, másrészt fontos adalékokkal egészíti ki eredményeiket, hiszen az eddig feldolgozott források (népszámlálási adatok, egyházmegyei sematizmusok, anyakönyvek, helyi sajtótermékek) mellett korábban kutatatlan levéltári forrásokat (elsősorban kérvényeket, panaszokat, peres anyagokat)²¹ is bevontam a vizsgálatba, amelyek segítségével e folyamatok helyi alakulása, hatásai, a papság és a hívek döntéseit, cselekedeteit befolyásoló tényezők is jobban megismerhetők.

Írásom célja, hogy a korábbi kutatások által leírt makro-, illetve mezoszintű folyamatok lokális lefolyását, illetve kontextusát bemutassam. Vallási és etnikai tekintetben vegyes lakosságú térség lévén véleményem szerint ehhez elengedhetetlen a helyi római katolikus egyházközség korabeli történetének felvázolása is, így tanulmányomban párhuzamosan, egymással való viszonyukat is feltárva mutatom be a két egyházközséget.²² Forrásaim alapján nyomon követem a szépvízi római és görögkatolikus egyházközségek pasztorációs viszonyainak változásait, a papok egymás közti konfliktusait, bemutatom a helyi vallási élet ebből adódó jellegzetességeit, továbbá az itt élő a görögkatolikusok rítusváltásainak különböző motivációit és tényezőit.

²¹ Levéltári kutatásokat a Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltárban (a továbbiakban: GyÉL), a Hargita Megyei Állami Levéltárban (a továbbiakban: HMÁL), a Bákó Megyei Állami Levéltárban (a továbbiakban: BMÁL) és Nyíregyházán, a Görögkatolikus Püspökség Levéltárában (a továbbiakban: GKPL), továbbá a csíkszépvízi (a továbbiakban: CSP) és a kosteleki (a továbbiakban: KP) római katolikus plébániákon végeztem.

²² Csíkszépvízen – ahogyan arról hamarosan szó lesz – tulajdonképpen három katolikus egyházközség működött, hiszen a falunak jelentős számú örmény lakossága is volt, akik az örmény katolikus egyház hívei voltak. A helyi örmény közösségre és egyházközségre azonban kutatásom nem terjedt ki – a szakirodalomból és a forrásokból származó adatok alapján azonban néhány helyen említést teszek majd róluk.

Székelyek, románok és örmények – Csíkszék és Szépvíz etnikai és vallási képe a 16–19. században

A történelmi Magyarország keleti határvidékén, a Csíki-medencébe Moldva felől átjárást biztosító Gyimesi-hágó közelében – tehát az Erdélyt Moldvával összekötő közlekedési útvonalon – fekvő Csíkszépvíz a 17. század óta etnikailag és felekezetiileg vegyes település volt. Ennek okait elsősorban a 16–18. századi erdélyi és moldvai társadalmi folyamatokban, illetve kölcsönös – főként ezekből adódó – népmozgásokban kell kereshnünk.

A 16. század közepétől felgyorsult a székely társadalom bomlása, aminek következtében a század második felétől Csíkszékéből is tömegesen szöttek át Moldvába, hogy a jobbagysorsot elkerüljék. Az áttelepedés gyakorlatilag a 18. századig folyamatos volt – a járványok, elviselhetetlen robot- és katonakötelezettség vagy az elszegényedés elől menekülő székelyek kisebb-nagyobb csoportjai távoztak Moldvába (TAKÁCS, 2018, 22–33.). Csíkszék – és ezen belül különösen a határmenti Szépvíz – népességét a 17. század második felében több alkalommal megtizedelték a török-tatár csapatok betörései is (SZŐCS, 1999, 123–126.; GÁL, 2017, 19–21.).

Ugyanakkor a 16–18. században változó intenzitással, de folyamatosan zajlott egy ellenkező irányú, Moldvából Erdélybe irányuló vándorlás is: veszteségeiket a földesurak sokszor román munkaerővel pótolták, ezen kívül a szomszédos fejedelemségből a túlnépesedés, a növekvő adóterhek és a pásztorkodásra alkalmas legelőterületek visszaszorulása miatt új hazát kereső románok is folyamatosan érkeztek Csíkszék területére. Számuk ugyanakkor egészen a 18. század közepéig az össznépességén belül nem volt túl jelentős,²³ a csíki, gyergyói, kászoni településeken nagyobb arányban csak ekkortól jelent meg a románság.²⁴ A Csíkszékre érkező románok egy része kisebb, elszórt csoportokban a székely falvak valamelyikében telepedett le, de a 17–18. században – többnyire főúri telepítések nyomán – kialakult néhány kimondottan román, vagy legalábbis román többségű település is (például Gyergyóbékás, Damuk, Bélbor, Lóvész) főként az egyes családok vagy községek korábban lakatlan és földművelésre csak korlátozottan alkalmas havasi birtokain (Szőcs, 1999, 105–126.).

Vallás tekintetében az itt élő magyar lakosság szinte kizárólag római katolikus, a románság pedig görögkatolikus vallású volt.²⁵ 1750-ben Petru Aron görögkatolikus vikári-

---

²³ Az 1614-es, Bethlen-féle lustrában szereplő csíkszéki családfőknek például mindössze 3,6%-a volt (feltételezhetően) román, a Csíkszépvízt is magába foglaló Felcsíkon ez az arány 4,8% (Szőcs, 1999, 100–102.).

²⁴ Egész Csíkszék adatait nézve 1614 és 1750 között a román lakosság több mint tizennyolcszorosára nőtt. Szőcs János a jelentős, természetes szaporulattal nem magyarázható növekedésre lehetséges magyarázatként a Horea-felkelés elfojtását és az orosz-török háborúkat követően nagyszámú moldvai betelepülést feltételez (Szőcs, 1999, 138–141.). A 19. század közepén Csíkszék összlakosságának 86%-a római katolikus, 14%-a görögkatolikus volt (TAKÁCS, 2018, 27.).

²⁵ Ellentétben például a szomszédos Háromszékkel és Udvarhelyszékkel, ahol a magyarság jó része valamelyik protestáns felekezethez tartozott. A háromszéki románok – egyrészt amiatt, hogy a barcasági és a Szeben környéki románok az unió ellenzői voltak, másrészt a moldvai és havasalföldi románság folyamatos beáramlása miatt – az ortodox egyház hívei voltak, míg Udvarhelyszéken kö-

us elrendelte csíkszéki hívei összeírását, ekkor Szépvízen 143 görögkatolikust találunk, akik saját templommal, pappal és kántorral rendelkeztek. A görögkatolikusokat 1762-ben ismét számba vették, eszerint Szépvízen 19 görögkatolikus család élt, akiknek saját papjuk volt. Egy 1787-es, a csíki és gyergyói görögkatolikus parókiák jövedelmét, templomaik állapotát és híveik számát rögzítő felmérés gyenge állapotú, 90 fő befogadására alkalmas fatemplomot említ Szépvízen. Ugyanitt azt is olvashatjuk, hogy a szépvízi parókiához 13 falu is tartozott, így a szépvízi plébános elvben összesen 85 család, 547 személy lelkigondozását látta el (SZÖCS, 1999, 136–140.; GÁL, 2017, 297.).

Kisebb-nagyobb csoportok középkori, koraujkori erdélyi betelepítése – illetve esetenként Moldvából Erdélybe való menekülése – után 1672-ben a török hadak és a moldvai vajda elől menekülő örmények (mintegy 1400–1800 fő) kértek és kaptak engedélyt I. Apafi Mihály fejedelemtől, hogy letelepedhessenek Erdélyben. A következő évtizedekben az erdélyi fejedelmek sajátos jogi és gazdasági kiváltságokkal ruházták fel őket, az örmények bevándorlása Moldva felől pedig tovább folytatódott a 18. században is. Szétszórt, Erdély különböző részein megtelepedő kis közösségeik mellett az elsősorban kereskedelemmel, kézművességgel foglalkozó erdélyi örmények négy településen alkottak domináns közösséget: Erzsébetvárosban, Szamosújváron, továbbá a Csíkszékben található Gyergyószentmiklóson és Csíkszépvízen (PÁL, 1997; POZSONY, 2009, 112–115.).

Szépvízre 1672-ben érkezett nagyjából 60 örmény család, ám közülük – csakúgy, mint a helyi székely családok közül – az 1694-ben a faluba betörő tatárok sokakat megöltek.²⁶ Balás Lajos szerint egy másik nagyobb örmény csoport 1742-ben, az orosz-török háború idején telepedett le a faluban (BALÁS, 1935, 6.). Az Erdélyben megtelepedő, keleti keresztény örmények 1690-ben fogadták el a Rómával való egyesülést – ennek értelmében elismerték a pápa egyházfőségét, ám a görögkatolikusokhoz hasonlóan megőrizhették keleti rítusukat és liturgikus nyelvüket (PÁL, 1997, 106.). A szépvízi örmény családok először egy kis fatemplomot emeltek, majd 1762-ben ezt lebontották, és 1785-re felépítették a ma is álló kőtemplomot (GAZDOVITS, 2006, 174.).

Csíkszépvízen tehát székelyek, románok és örmények, illetve római katolikusok, görögkatolikusok és örmény katolikusok éltek együtt. Az 1850-es népszámlálás adatai szerint számuk a 19. század közepére a következőképpen alakult: a falunak összesen 1899 lakosa volt, közülük 1584 magyar, 22 román és 293 örmény; 1877 római katolikus (ebbe az örmény katolikusokat is beleszámolták) és 22 görögkatolikus.²⁷

A csíkszépvízi római és görögkatolikus egyházközségek és híveik 1920 előtt

A falu többségét alkotó római katolikusoknak a 20. század elejéig nem volt önálló plébániájuk: a szépvízi római katolikusok filiaként a közeli Csíkszentmiklós egyházköz-

---

zel azonos arányban éltek görögkatolikusok és görögkeletiek (PÁL, 1999, 37.; HERMANN – KOVÁCS, 1999, 167., 191.; MÍRK, 2006, 38.).

²⁶ 1715-ben 15, 1721-ben 24, 1735-ben 20, 1750-ben 22 örmény családfőt regisztráltak Csíkszépvízen (PÁL, 1997, 109.).

²⁷ Lásd a 4. számú melléklet Csíkszépvízre vonatkozó táblázatát!

ségéhez tartoztak.²⁸ Részben talán anyagi okokból – ti. az egyházközséget alkotó három falunak nagy kiterjedésű, közösen birtokolt területei, elsősorban havasai voltak,²⁹ és részben ezek jövedelméből tartották fenn a templomot, fizették a papot és a kántort, így az anyaközség legalábbis semmiképp nem volt érdekelt a szétválásban –, mindenesetre az ezt megelőző időszakban a szépvízieknek az itt élő hívek nagy száma ellenére³⁰ sem sikerült önálló plébániát létesíteniük.

A faluban a 19. század végéig római katolikus templom sem volt, mindössze egy Havas Boldogasszony tiszteletére szentelt kis kápolna állt a település szélén. A kápolna feltehetően a 15–16. század folyamán épült, a 17. században a török-tatár betörések során többször megsemmisült, ám a helyiek mindig helyreállították. 1732-ben a szépvízi római katolikusok kérvényt intéztek püspökhöz, hogy engedélyezze a szentmiklósi plébános szombatokénti misézését a kápolnában. Az engedélyt megkapták, így a továbbiakban heti egyszer Szépvízen is volt lehetőségük misét hallgatni – amit főleg az idősek és a betegek vettek igénybe (GÁL, 2017, 91., 236–237.).

Ennek ellenére a saját templom építésére egyre határozottabb igény mutatkozott a helyiek részéről, amely szándékukat a 19. század közepétől több alkalommal előterjesztették a püspöknek is. A templomépités és az önálló plébánia létrehozásának szükségességét a szépvíziek egyrészt a helyi római katolikusok nagy számával, másrészt a szentmiklósi anyatemplom távoli fekvésével indokolták. Noha a püspök támogatta a tervet, az ezt tárgyaló egyháztanácsi gyűléseken a csíkszentmiklósi plébános hathatós közbelépése nyomán több alkalommal elvetették azt. 1877-ben Fogarassy Mihály püspök maga javasolta Bálint Lázár szentmiklósi plébánosnak – szintén a szépvízi hívek nagy számára és az ebből adódó pasztorációs szükségletekre hivatkozva –, hogy a hívekkel vitassa meg egy önálló plébánia létesítésének lehetőségét (GÁL, 2017, 91–93.). A plébános válaszában kifejtette, hogy anyagi lehetőségek híján ez nem lehetséges, ugyanakkor a következőképpen érvelt az önálló szépvízi plébánia létrehozása ellen:

De nem is annyira szükséges, Kegyelmes Uram, mint első tekintetre látszik, mert Szépvíz sokkal közelebb van az anyamegyéhez, mint némely egy községből álló nagyobb terjedelmű megyének alsó vagy felső része, azon fölül annyira kitűnő útja van, hogy hat percz alatt bármikor képes vagyok gyalog Szépvízen s ök nálam megjelenni. S azután, ha mindjárt oly távol volna is, amint nincsen, az örmény szertartású templomban mindennap szentmisét hallgathassanak. Különben is minden héten egyszer szentmisét mondok a kápolnában, sőt néha többször is... Egyéb vallási dolgokban szintén nem történhetik fennakadás, helyt lévén a plébánoson kívül az örmény szert. gör. egyesült és más közeli szomszéd papok (idézi: GÁL, 2017, 93.).

²⁸ A csíkszentmiklósi egyházközség vagy más néven megye a 18. században három falu: Csíkszentmiklós, Csíkszépvíz és Csíkborzsova római katolikus népét fogta össze. BÁRTH, 2006, 18. A megye szó egyházközség jelentéséről részletesen lásd: BÁRTH, 2003.

²⁹ Több más csíki megyéhez hasonlóan a szentmiklósi is jelentős havasi birtokokkal rendelkezett, olyannyira, hogy a 19. században Gyimesben a szentmiklósi megye volt a legjelentősebb birtokos az ottani havasok mintegy négyötödének tulajdonosaként. BENKŐ, 1853, II, 63.; ANTAL, 1992, 13.; TAKÁCS, 2018, 49.

³⁰ A történeti források tanúsága szerint Szépvíz római katolikus lakossága már a 16. században jócskán meghaladta a szentmiklósi római katolikusok lélekszámát. 1823-ban Szépvíz 1952, Szentmiklós 915, Borzsova pedig 360 római katolikus lelket számlált (GÁL, 2017, 91.).

Amint korábban láthattuk, a római katolikusok kápolnáján kívül valóban volt a faluban még két katolikus templom és plébánia, és amint a 19–20. századi forrásokból kitűnik, a három plébános szükség esetén valóban gyakran kisegítette egymást a pasztorációs feladatok terén. A szépvízi római katolikusok ennek ellenére a továbbiakban is törekedtek a filiális helyzet megszüntetésére, ennek tárgyalása előtt azonban szót kell ejtenünk a helyi görögkatolikus egyházközségről is, mivel – különösen a 20. század elején – olyan fontos folyamatok és események zajlottak a községben, amelyek mindkét egyházat érintették.

A csíkszépvízi görögkatolikus egyházközség a sematizmusok szerint *parochia antiqua*, az első kis fatemplomot a 18. század első felében építették a hívek. Az egyházközséghez tartozott filiaként számos környékbeli csíki falu, valamint néhány havasi település is. A filiák száma a korábban is idézett 18. század végi összeírás szerint akkoriban 13 volt, az azonban sajnos nem derül ki a forrásból, mely települések voltak ezek. A 19. században keletkezett görögkatolikus egyházmegyei sematizmusok alapján azonban részletesebb képet kapunk a filiákról. 1835-ben a filiák száma 6 volt, majd ez folyamatosan emelkedett egészen 1891-ig, amikor elérte a 21-et.³¹

A csíki filiák egy részében (Ajnád, Csíkborzsova, Csíkszentmiklós, Csíkszereda, Csobotfalva, Göröcsfalva, Taploca, Vacsárcsi, Várdotfalva) a 19–20. század nagy részében gyakorlatilag nem is éltek görögkatolikusok, csak néhány évben jeleznek a sematizmusok pár személyt vagy családot. A filiák egy másik csoportjában (Csíkelne, Csíkrákos, Csíkszentmihály, Madéfalva) nagyjából stabil létszámú, vagy az idők során lassan, de folyamatosan csökkenő kisebb, 20–40 fős görögkatolikus közösségeket találunk. Egy harmadik csoportba pedig az ennél valamivel nagyobb, 60–80 főt számláló, esetenként a 100 főt is elérő közösségek (Csíkcsicsó, Csíkcsomortán, Csíkpálfalva) tartoznak. A csíki falvakban – beleértve magát az anyaközséget is – tehát a többséget alkotó római katolikusok mellett csak viszonylag kisszámú görögkatolikus élt, az anyaközség templomán kívül a többi településen görögkatolikus templom sem volt. Ugyanakkor ezek a filiák Szépvíz nagyjából tíz kilométeres körzetében helyezkedtek el, így az itt élőknek viszonylag könnyen elérhető volt papjuk, templomuk.

Egészen más volt a havasi filiák (Lóvész, Kostelek és Bükklok) helyzete. Mindhárom település a 18. században keletkezett ún. telepítvényes falu.³² Lóvést a Csíkszentmihály havasi birtokaira telepített románok lakták (Szócs, 1999, 125–126.), Kostelek és Bükklok az ún. Negyedfél-megye havasán³³ és a csíkszentmiklósi megye

³¹ A filiákról és a hívek számának 19–20. századi változásairól lásd a 2. és 3. számú mellékletek táblázatát!

³² A telepítvényes jogállás lényege, hogy a havasi területekkel rendelkező megyék vagy magánbirtokokos jobbággyokkal, zsellérekkel kötöttek szerződést, amelynek értelmében évente fizetendő járadék (taxa) fejében használatra átengedtek nekik bizonyos területeket. A korábban lakatlan erdőségekben megtelepedő embereknek a megélhetésük alapját jelentő állattartáshoz elengedhetetlen volt az erdőirtás, a legelők, kaszálók létrehozása. A havasait bérbeadó tulajdonos tulajdonképpen ugyanebben volt érdekelt: a telepítvényesek szerződésben vállalt feladata az erdők irtása, a bérbe vett területek megtisztítása és tagosítása – kaszálók, kertek kialakítása – volt (BALÁS, 1935, 6–7.; BÁRTH, 2005, 2006; TAKÁCS, 2018, 60–62.).

³³ Negyedfél-megye havasát Pálfalva, Delne, Csomortán, Csobotfalva Szentlélek, Mindszent és Menaság falvak birtokolták. Bővebben lásd: U. KERÉKGYÁRTÓ, 1992, 5–46.

havasi birtokain jött létre, az első betelepülők egy része moldvai román pásztornépeség lehetett, más része a csíki, kászoni, gyimesi településekről érkező (gyakran szintén román eredetű, korábban betelepült) népesség. Bükklok részben az Felső-Fehér vármegyei Pálosról települt (ILYÉS, 1998a, 286., 2003a, 14–19.; SZŐCS, 1999, 125.; TAKÁCS, 2001, 30–69., 2018, 61., 64–72.). Ezek a települések a 19. században jóformán homogén, és folyamatosan növekvő számú görögkatolikus lakossággal rendelkeztek, egyúttal ezek voltak a legnépesebb filiák is. Az egyházmegyei sematizmusok alapján a szépvízi egyházközség híveinek nagyobb részét – a 19. század második felétől kezdve legalább a felét – Lóvész és Kostelek népe tette ki.

Mindemellett azonban mindhárom település az anyaegyháztól távol, nehezen megközelíthető helyen feküdt, így az itt élők lelkigondozása meglehetősen esetleges volt a korszakban. Templom a 19. század végéig egyik faluban sem volt, és a gazdasági, időjárás- és útviszonyok miatt a helyieknek is ritkán nyílt módja arra, hogy az anyaközség templomát felkeressék. A havasi filiák pasztorációs viszonyairól némileg részletesebb képet kaphatunk azokból a levéltári dokumentumokból, amelyek a kostelekiek templomépítéséhez kapcsolódnak:

1872-ben a kosteleki hívek templomépítésre szánták el magukat, erre vonatkozó kérésüket a szépvízi görögkatolikus plébános tolmácsolta a balászfalvi érsek felé. A levélből megtudhatjuk, hogy a kostelekiek – bár nagyon fontos számukra a vallásosság – az anyaegyháztól való távolság és a sokszor veszélyes, járhatatlan utak miatt többnyire csak évente kétszer, húsvétkor és a templombúcsú alkalmával tudtak Szépvízen szentmisén részt venni. Emiatt a faluban élő 30 család úgy döntött, hogy közös erővel templomot építenek. Egyúttal kérték, hogy a szépvízi görögkatolikus plébános minden harmadik, negyedik vagy ötödik vasárnap (tehát nagyjából havi rendszerességgel), továbbá a templom védőszentjének ünnepén és pünkösdkor mutasson be liturgiát, illetve betegség vagy halál esetén is végezze el a szükséges szertartásokat. A kostelekiek ugyanakkor azt is leszögezték, hogy a templomépítéssel párhuzamosan nem kívánnak függetlenedni a szépvízi anyaegyháztól, sőt, ha ott bármilyen munkára vagy anyagi hozzájárulásra van szükség, abból is ki fogják venni a részüket (HMÁL 685/10, 16–17.).³⁴ Az érseki engedély még ugyanebben az évben megérkezett (HMÁL 685/10, 18.), a falu első, Oszlopos Szent Simeon tiszteletére szentelt kis fatemploma 1875-ben készült el (SCHEM, 1900, 339. Vö. BOAR, 2001, 112.). A kostelekiek rendszeres lelkigondozása azonban a továbbiakban – amint azt látni fogjuk, egészen az 1940-es évekig – sem volt megoldott. Keresztelő vagy esküvő esetén a résztvevők többnyire gyalog, ritkábban lóháton vagy szekérral tették meg a 18–20 kilométeres hegyi utat Szépvízre, a temetést végző papot pedig sok esetben kénytelenek voltak fogadott fuvarossal elhozatni a faluba.³⁵

³⁴ A kérvényben szereplő utolsó kitétel 1872-ben nagyon is aktuális jelentőséggel bírt – talán éppen maga a kérvényt megfogalmazó Dobrán János plébános javaslatára került bele a levélbe – hiszen Szépvízen a 18. században épült, ekkoriban már nagyon szükségnek bizonyuló görögkatolikus fatemplom helyett 1869-ben kezdték meg egy új, nagyobb, immár kőből készült templom építését. A pénzbeli hozzájárulás mellett az egyházközség népe önkéntes munkával is segítette az építkezést, ami végül 1879-ben fejeződött be (BOAR, 2001, 112.; GÁL, 2017, 298–299.).

³⁵ Az anyakönyvek (HMÁL 47/251, 252, 253) minden esetben tartalmazzák a keresztelést, esketést, temetést végző pap nevét, aki többnyire – bár nem kizárólagosan – a mindenkori szépvízi

Az eltérő pasztorációs ellátottság mellett fontos kiemelni, hogy a Csíkszépvízhez tartozó görögkatolikus filiákban a 19. század során nagyon különböző társadalmi, illetve akkulturációs³⁶ folyamatok játszódtak le. A csíki falvakban megtelepedett román-ság nagy része – csakúgy, mint a Székelyföld más részein³⁷ – a 19. századra magyar nyelvűvé vált,³⁸ és társadalmilag, gazdaságilag is teljesen betago­lódott a többségi székely társadalomba, román eredetükre csak felekezeti különállásuk, adott esetben a nevük emlékeztetett (ILYÉS, 1998a, 286., 1999, 6–9.). Az itt élő görögkatolikusok körében gyakoriak voltak a római katolikusokkal kötött vegyes házasságok (ILYÉS, 1999, 8–9.), saját felekezetük viszonylag távol levő temploma helyett gyakran a helyi római katolikus templomot látogatták – előfordult, hogy kizárólagosan. 1911-ben például a csíksomortáni görögkatolikusok egy, az érsekhez írott kérelmükben (GYÉL püspöki iratok 28.6765/1911) úgy fogalmaztak, hogy a 8 km-re levő szépvízi görögkatolikus templomba nem tudnak eljá­rni, misét rendszerint a helyi római katolikus templomban hallgatnak, így gyakorlatilag megkeresztelésük óta a római katolikus vallásban nevelkedtek és azt gyakorolják.³⁹

Ezzel ellentétben az anyaközségtől távol fekvő havasi településeken a 19. század végéig egyfajta elzárkózás volt jellemző: Lóvész, Koste­lek és Bükklok sokáig erősen endogám közösségek voltak, csak az 1870-es évektől kezdett nőni az exogám – de egyelőre még csak szintén görögkatolikus felekkel kötött – házasságok aránya. Koste­lekben és Bükklokon ez a század végére megváltozott, a két közösség kapcsolata minden szempontból megé­lénkült a környező gyimesi és csíki településekkel. Koste­lek

---

görögkatolikus plébános volt. Ugyanakkor az is előfordult, hogy hirtelen bekövetkező halálesetnél egy-egy helyi, esetleg ími-olvasni tudó, vagy legalábbis a szertartásokat valamelyest ismerő „tudományosnak” kellett a temetésről, adott esetben a szükségkeresztelésről gondoskodnia. Vö. TAKÁCS, 2001, 71-73., 82-83. A Takács György által idézett egyik interjúrészletben az elbeszélő azt is megemlíti, hogy halál esetén sokszor a Szépvízen bejelentést tevő hozzátartozót kérte meg a pap, hogy temessék el nélküle az elhunytat, miközben az anyaközség templomában három napig harangoztak érte.

³⁶ „Az akkulturáció egy adott kultúrának más kultúrával való érintkezése nyomán bekövetkező változása, ahol társadalmi csoportok (népek, közösségek, egyének) a másik kultúrával való érintkezés révén átveszik annak kulturális elemeit és megváltoznak” (ILYÉS, 1999, 17. 2. sz. jegyzet, kiemelés a szerzőtől. Vö. ILYÉS, 1998a, 285.).

³⁷ Egyes székelyföldi területekre és településekre vonatkozóan lásd: HERMANN, 1999 tanulmányait. Vö. továbbá OLÁH, 1993, 1998.

³⁸ Ezt a 19. századi, anyanyelvre is rákérdező népszámlálások adatai is alátámasztják, hiszen a székely falvakban is magyar anyanyelvű görögkatolikusokat mutatnak ki – Szépvíz és Szentmihály kivételével. Előbbihez tartozott közigazgatásilag Bükklok és Koste­lek, utóbbihoz pedig Lóvész, így a statisztikákban az adataik összevonva jelennek meg.

³⁹ Takács György egy csíksicsói asszony visszaemlékezését idézi, aki elmondta, hogy férje csak házasságkötése kapcsán tudta meg, hogy ő valójában görögkatolikus, az asszony családja pedig ennek hallatán aggályait fejezte ki, hogy egy román emberrel készül összeházasodni (TAKÁCS, 2001, 81.). Részben ez a jelenség szolgálhat magyarázattal arra is, hogy a népszámlálások és az egyházme­gyei sematizmusok adatai helyenként jelentős különbségeket mutatnak az egyes településeken élő görögkatolikusok számát illetően: Utóbbiak a híveknek az adott egyházban nyilvántartott „hivatalos” számát hivatottak közölni, ám nem feltétlenül egyeznek az (elvileg) önbevalláson alapuló, és a hívek tényleges vallási gyakorlatait és önbesorolását valamivel jobban tükröző népszámlálások adataival, és egyházi jogi szempontból sem mindig korrektek. Vö. ILYÉS, 1999, 8., 2003b, 23.

kiemelkedik a korszakban az exogám, vegyes rítusú házasságok számának növekedésével: jelentős volt a három gyimesi településről és Csíkmenaságról beházasodó – (részben) magyar nyelvű és római katolikus – személyek száma (ILYÉS, 1998a, 287–289., 1999, 8–9., 2003a, 25.; TAKÁCS, 2001, 93.). Részben ennek eredményeként indult meg a közösségben az a nyelvváltási folyamat, amelynek nyomán a 20. század elejére már többé-kevésbé a magyar nyelv vált normává a faluban.⁴⁰ Ugyanakkor a beházasodó római katolikusok a pasztoráció megoldatlansága miatt, illetve közösség nagyobb részének rítusát követve vallásilag betagozódtak a helyi görögkatolikus egyházba.

A többségi társadalom részéről szintén egészen más megítélés alá estek a Csíki-havasok és a gyergyói határszél hegyi településeinek kompaktabb közösségeiben élő görögkatolikusok és a székely falvakban a többségi magyarság között szórványhelyzetben élő társaik. Ezt fogalmazta meg például a korszakban Vitos Mózes csíkszentkirályi plébános, amikor Csíkszék 19. századi nemzetiségi viszonyainak tárgyalása kapcsán az itt élő románok két csoportjáról beszélt: „belföldiekről” és „határszéliekről”. Előbbiek véleménye szerint a középkor óta a székely birtokosok által betelepített jobbágyok leszármazottai, akik bár vallásukra nézve görögkatolikusok, „már annyira elszékelyesedtek, hogy olá hul egy szót sem tudnak”, a székelyekkel gyakran kerülnek házassági kapcsolatba, és teljesen magukévá tették a székely szokásokat, viseletet – emiatt pedig „rossz néven vennék, ha nem tartanók őket tiszta és jó székelyeknek”. Velük ellentétben a havasi románok a határ melletti, elszórt, földrajzilag és társadalmilag elszigetelt településeken élők, pásztorok, akik a plébános szerint „nemzetiségükhöz oly konokul ragaszkodnak, hogy olá hul beszélnek, teljesen oláh nemzetiségi módon élnek, viselkednek és a mi nyelvünket egészen ignorálják s ebből alig tudnak annyit, hogy megértsenek” (VITOS, 2003, 16–19., 42.).

Az ország más vegyes lakosságú területeihez hasonlóan a Csík vármegyei magyar és román világi és egyházi elitek között is (mind szimbolikus, mind gyakorlati síkon) felfokozott küzdelem zajlott a korszakban a helyi román, illetve román eredetű népesség nyelvi-nemzeti hovatartozása felett. Mivel a csíki falvakban élő román eredetű népesség nyelvi, kulturális asszimilációja a századforduló táján már teljesnek tekinthető (ILYÉS, 1998b, 286., 1999, 6–9., 2005, 58–62., 2003a, 24–25.), ez elsősorban a határszéli, havasi településeken élőket érintette. A különböző közigazgatási átszervezések, új római katolikus egyházközségek és filiák szervezése,⁴¹ a magyar tannyelvű állami iskolák létesítése (több esetben a görögkatolikus felekezeti iskolák rovására),⁴² a felekezeti iskolák

⁴⁰ Emellett elsősorban családon belüli és liturgikus használatban megmaradt a román nyelv is. Vö. ILYÉS, 1998a, 288., 1999, 9., 2003b, 25.

⁴¹ Borszéken, Békásban és Gyergyóhodoson új egyházközséget, Bélborban új filiát hoztak létre (ILYÉS, 2003b, 26.).

⁴² A századforduló táján állami, magyar tannyelvű elemi iskolákat létesítettek a népszámlálások adatai szerint a román többségű etnikai zónába (vö. ILYÉS, 2005c térképeivel!) tartozó Tölgyes, Bélbor, Gyergyóholló, Vasláb, Gyimesbükk, Rakottyás és Kostelek településeken (ILYÉS, 2003b, 26., 2005c, 65–66., 2007b, 170.). A kostelekiek 1878 óta többször kérvényezték plébánosuk útján az egyházi hatóságoknál, hogy létesítsenek a faluban görögkatolikus felekezeti iskolát, erre azonban nem került sor (HMÁL 685/10, 30.)

magyarul oktatni nem tudó tanítóinak elmozdítása⁴³ mind a magyar elitek nemzetépítési törekvéseit, a helyi románság asszimilációját, nemzeti befolyásolását szolgálták. A népszámlálási statisztikák alapján úgy tűnik, mindez nagyban előmozdította a határszéli települések görögkatolikusainak nyelvváltását: az 1900. és 1910. évi adatsorokból látható, hogy lényegesen nőtt e települések korábban román anyanyelvüként összeírt lakóinak magyar nyelvtudása (ILYÉS, 2005, 62–66.).

A helyi magyar hatóságok a korszakban élénk figyelemmel kísérték, és lehetőség szerint igyekeztek saját nemzeti céljaik szolgálatába állítani a csiki görögkatolikus papság tevékenységét is. Jellemző volt a „nem megbízható” papok államsegélyének megvonása, a sajtó pedig széles körű társadalmi nyilvánosságot biztosított a plébánosok tevékenységének, magyarsághoz való lojalitásának értékelésére.⁴⁴ A román fél ugyanakkor a görögkatolikus hívek nyelvváltását igyekezett megakadályozni vagy visszafordítani. Ennek érdekében, noha az érsekségen is tisztában voltak vele, hogy a magyar anyanyelvű hívek nem értik a román liturgiát, az egyház vezetése minden egyházközségben ragaszkodott ehhez.⁴⁵

A csiki görögkatolikus papság ebben a kettős igazodáskényszerben igyekezett helytállni, ami miatt sok esetben egymással is konfliktusba kerültek. A román érzelmű papok a tevékenységüket elmarasztaló sajtóközleményekkel és a hatóságok retorzióival szembesültek. A magyarsághoz lojális társaik – akik közül többen magyarul prédikáltak, és lehetőségeikhez mérten a liturgiában is igyekeztek alkalmazkodni híveik anyanyelvéhez – a román egyházi vezetés ellenszenvét vívták ki. A korabeli csiki hírlapokban ilyen „hazafias” papként említik a a szépvízi plébánost, Gergely Györgyöt és fiát, a Gyimesbükkön szolgáló Gergely Viktort (ILYÉS, 1999, 9., 2003b, 26., 2007b, 167., 173., 177.).⁴⁶

A sematizmusok és a népszámlálások adatai alapján látható, hogy a székely filiaokban élő görögkatolikusok száma – a legtöbb településen – a 19. századi első felében tapasztalható minimális növekedés után a század második felében, illetve a 20. század elején folyamatosan, és helyenként drasztikusan csökkent. Azokban a falvakban (például Csomortánban, Csicsóban és Pálfalván), ahol valamelyest nőtt a görögkatolikusok szá-

⁴³ Erre Gyimesbükkben és Lóvészen is volt példa. Az 1890-es évektől ráadásul a vármegyei hatóságok rendszeresen ellenőrizték a görögkatolikus felekezeti iskolák tanítóinak magyar nyelvtudását, amit az államsegély biztosításának feltételül szabtak (ILYÉS, 2005, 66., 2007b, 170.).

⁴⁴ Ezeket a törekvéseket, illetve a vármegyei elit és a görögkatolikus papság diskurzusát, a papság igazodáskényszereit és a „nemzetbeszéd” toposzait elemzi a korabeli sajtó alapján: ILYÉS, 2007b.

⁴⁵ A korszakban keletkezett görögkatolikus sematizmusok sok esetben feltüntették a magyar, illetve kétnyelvű egyházközségeket. Erre utalnak ugyanakkor a hajdúdorogi egyházmegye létrehozása körüli vitákban a román egyháziak különböző nyilatkozatai is (LUKÁCS, 2010, 76–77.). Csik vármegyében arra is volt példa, hogy – főként a román liturgikus nyelv erőltetése miatt – egy falu teljes görögkatolikus lakossága áttért a latin rítusra (ILYÉS, 1998b, 95, 2005, 68–69., 2007a, 748–751.).

⁴⁶ A magyar érzelmű székelyföldi görögkatolikus papok többnyire magyar anyanyelvű, székelyföldi származású emberek voltak, akik gyakran római katolikus iskolákba jártak balázsfalvi szeminárium tanulóik megkezdése előtt. Gergely Viktor egy 1940-es levelében nagyon szemléletesen írja le saját ambivalens megítélését és ebből adódó identitáskonfliktusát: míg a helyi székelység, illetve később hajdúdorogi paptársainak egy része oláhnak bélyegezte, a balázsfalvi papság és általában a románok székelynek csúfolták (GKPL I.1.a. 443/1942, szövegkiadása: HÁMORI, 2007, 201–206.).

ma a korszakban, a természetes szaporodáson felül akár házasság, akár más ok (például munkalehetőség) miatti beköltözéseket feltételezhetünk. A római katolikusokkal kötött vegyes házasságok ugyanakkor mindenütt a görögkatolikusok számát apasztották, hiszen ilyen esetben az asszony férje rítusára tért át, és gyermekeiket is az apa rítusára keresztelték (vö. ILYÉS, 1999, 8., 2007a, 748.).

A székely falvakban élő görögkatolikusok körében a 19. század utolsó évtizedeitől egyre többször előfordultak ettől eltérő okokból bekövetkezett *rítusváltások*,⁴⁷ tehát a római katolikus rítusra való egyéni és csoportos áttérések. Mivel ehhez mindkét érintett püspök engedélyére – továbbá a Szentszék jóváhagyására – volt szükség, a görögkatolikus főpapok ennek megtagadásával próbálták híveiket egyházukban tartani. Ennek ellenére sokan mégis szabálytalanul rítust váltottak, sok esetben úgy, hogy a hatályos egyházi törvényeket kijátszva először a református egyházba iratkoztak át, vagy felekezetnélküliek lettek, majd néhány héttel vagy hónappal később kérték felvételüket a római katolikus egyházba (ILYÉS, 1999, 9.).⁴⁸ Majláth Gusztáv Károly püspök igyekezett az egyházjogi szabályos mederbe visszaterelni ezt a folyamatot, így először 1904-ben püspöki engedélytől tette függővé az ilyen személyek visszavételét az egyházba. 1905-ben pápai felhatalmazást kapott, hogy amennyiben a görögkatolikusokat „lelki eltévelyedés” fenyegeti a rítusváltoztatás kapcsán (azért, mert saját főpásztoraik nem adják meg nekik az engedélyt erre), felveheti őket a római egyházba a görögkatolikus püspök engedélye nélkül is (MARTON, 1993, 172–173.; LUKÁCS, 2010, 78.).⁴⁹ Néhány ilyen, püspöki engedélyért folyamodó kérvény a szépvízi filiák lakóitól is fennmaradt – ezek alapján némi rálátást nyerhetünk arra, milyen okok miatt akarták az itt élő görögkatolikusok egyre növekvő számban elhagyni rítusukat.

Antal József, majd utódja Kovács Mihály csíksicsói római katolikus plébánosok 1890-ben egymás után terjesztették fel püspöküknek annak a 15–20 helyi görögkatolikus családnak⁵⁰ az ügyét, akik a törvényt kijátszva próbálták megváltoztatni rítusukat: az év

⁴⁷ Az egyes egyházak közti eltérő egyházjogi viszony alapján megkülönböztetünk *rítus- és vallásváltást* aszerint, hogy mely felekezetek között történik az áttérés. Mivel ugyanazon egyház két eltérő szertartásrendet követő ágát képezik, a római és a görögkatolikus felekezetek közti áttérést csupán *rítusváltásnak*, míg e két felekezet bármelyike és a Rómával nem egyesült ortodox egyház vagy bármely protestáns egyház közti konverziót *vallásváltásnak* nevezzük. MKL 2004, 632–634., Vö. MIRK, 2020, 213.

⁴⁸ Az 1868-as és 1895-ös állami törvények engedélyezték a vallás- és rítusváltást, sőt, a felekezetnélküliséget is. Ugyanakkor a Hitterjesztési Kongregáció 1903. évi utasítása alapján az ilyen esetekben a visszaterők erre vonatkozó külön püspöki vagy pápai engedély hiányában azt a rítust voltak kötelesek felvenni, amihez eredetileg tartoztak (MARTON, 1993, 170.).

⁴⁹ Bár az 1918-as egyházi törvénykönyv a rítusváltoztatást továbbra is szentszéki engedélytől tette függővé, Majláth püspök gyakorlatilag 1928-ig élt felhatalmazásával. Ekkor az ügyben illetékes Keleti Kongregáció Románia pápai nunciusára bízta a rítusváltoztatások engedélyezését (MARTON, 1993, 172–173.; LUKÁCS, 2010, 78.; MIRK, 2020, 216–217.).

⁵⁰ Az 1890-es egyházmegyei sematizmus szerint ekkor 76 görögkatolikus élt Csíksicsóban, eszerint tehát az egész közösség rítusváltási szándékáról van szó. Kovács Mihály felterjesztésében ugyanakkor úgy fogalmazott, hogy a helyi a görögkatolikusok egy része kíván a római rítusra áttérni – valószínűleg ez a helyes, hiszen Csíksicsóban az 1896-os sematizmus szerint 76, később, az 1911-es sematizmus szerint még mindig 26 görögkatolikus élt.

elején mindannyian áttértek a református vallásra, majd néhány hónap múlva kérték felvételüket a római katolikus egyházba. Kovács Mihály plébános azt is hangsúlyozta, hogy a csicsói hívek mindannyian buzgó katolikusok, a római katolikus templomban korábban és most is rendszeresen jelen vannak (GyÉL püspöki iratok 28.1348/1890, 28.4439/1890). A püspök leiratában felhatalmazta a plébánost, hogy a csicsói híveket átvegye, az ügygel kapcsolatban azonban 14 évvel később, 1904-ben Gergely György csíkszépvízi görögkatolikus plébános panaszt tett saját érsekénél – éppen a korábban említett egyházi szabályozásra hivatkozva, amely szerint ilyen esetben a hívek csak eredeti rítusukba térhetnek vissza. Elpanaszolta ugyanakkor azt is, hogy ugyanilyen eljárás keretében a csikdelnei római katolikus plébános négy,⁵¹ a csikrákosi esperes-plébános pedig nyolc görögkatolikus személyt vett át (GyÉL püspöki iratok 28.3502/1904). A római katolikus püspök válaszában mindezekre vonatkozóan kiemelte, hogy a 1890-ben még nem volt érvényben az említett egyházi szabályozás, 14 évvel később pedig amúgy is lehetetlen lenne a híveket a görög rítusba visszakényszeríteni, illetve szerinte ebben az esetben ismét reformátusok, vagy felekezetenkívüliek lennének inkább. Mindezek miatt a görögkatolikus plébános panaszával kapcsolatban semmilyen intézkedést nem hozott (GyÉL püspöki iratok 28.5880/1904).

Az illetékes csíksomlyói plébános 1908-ban terjesztette a püspök elé 14 csíksomortáni görögkatolikus család (71 személy) kérelmét, miszerint rítust szeretnének változtatni (GyÉL 28.6616/1908). Mivel az ügy ekkor nem oldódott meg, 1911-ben a csomortáni hívek ismét kérést intéztek a főpásztorhoz átvételük tárgyában (GyÉL 28.6765/1911). Mindkét iratban részletesen megindokolták kérésüket. Eszerint görögkatolikus vallásukat sosem gyakorolták, hiszen az anyaközségtől való nagy távolság miatt oda templomba járni nem tudnak, ehelyett a csomortáni római katolikus szentmiséket látogatják. A görögkatolikus lelkésznek ennek ellenére kénytelenek megfizetni az adót, a szépvízi görögkatolikus felekezeti iskolába járó gyermekeik után pedig a tandíjat. Átvételük esetén – érveltek a kérelmezők – megszűnne a környezetük gúnyolódása is, akik vallásuk miatt oláhnak tartják őket, annak ellenére, hogy ők magyarnak tartják magukat. A püspök válaszában (GyÉL 28.6765/1911) arra utasította a híveket, hogy elbocsátásuk ügyében elsőként forduljanak saját érsekükhöz – a csomortániak azonban plébánosuk útján tudatták vele, hogy mivel az érsek hasonló esetekben tudomásuk szerint sosem adja meg az engedélyt, amennyiben nem veszik át őket a római katolikus egyházba, inkább reformátusok lesznek. Ennek ellenére később megpróbálták a hivatalos procedúra szerint a balázsfalvi érsek engedélyét megszerezni, aki azonban nem látta megfelelően indokoltnak, így nem engedélyezte a rítusváltást. Majláth püspök végül a Szentszéktől elnyert különleges felhatalmazása alapján engedélyt adott a csomortániak átvételére (GyÉL püspöki iratok 28.2349/1912).⁵²

⁵¹ A csikdelnei római katolikus plébános a helyi Rutzuj család tagjainak ügyét a historia domusban is megörökítette. Leírása alapján a férfiak, miután a görögkatolikus egyházból kiléptek, majdnem egy évig felekezetenkívüliek voltak, majd döntésüket megbánva kérték felvételüket a római katolikus egyházba (MIRK, 2020, 219–220.).

⁵² A csíksomlyói historia domus vonatkozó bejegyzése mindezekon felül arról is tájékoztat, hogy a rítusváltási ügy miatt a csíksomlyói római katolikus plébános, és az itteni híveket eredetileg

Csikpálfalván 1912-ben és 1913-ban két egyéni kérelmet nyújtottak be Majláth püskökhöz a latin rítusra való átvétel tárgyában. Sánta István – mivel a görögkatolikus érsek rítusváltását nem látta indokoltnak és nem engedélyezte – különleges püspöki engedéllyel nyert felvételt a római katolikus egyházba (GyÉL püspöki iratok 28.7228/1912). Péter Imre annak érdekében, hogy egy másik településen a római katolikus iskolában állást nyerhessen, engedélyt kapott saját érsekétől, így a szentszéki jóváhagyás után is áttérhetett a latin rítusra (GyÉL püspöki iratok 28.7712/1913, 28.8318/1913).

A szépvízi görögkatolikus egyházközség „székely” filiáiban tehát az I. világháború előtti évtizedben nagyon megfogyatkoztak a hívek. A havasi, kompakt görögkatolikus népességű filiákban ugyanakkor éppen ellenkezőleg: a hívek száma folyamatosan nőtt. Lóvászén a hívek és a szépvízi plébános kérvényei nyomán 1897-ben részben saját költségükön, részben érsekük anyagi támogatásával görögkatolikus felekezeti iskolát létesítettek (SCHEM, 1900, 339.; ILYÉS, 2007b, 170.),⁵³ 1910-ben pedig templomot is építettek. (SCHEM, 1911, 120.). Bükklokán és Kostelekben, bár ezeknek a közösségeknek volt saját temploma, a pasztoráció továbbra is nagyon nehézkes és esetleges volt – amit a kostelekiek az 1910-es években a szomszédos Magyarcsügés és Gyepece⁵⁴ görögkatolikusaival összefogva önálló plébánia létrehozásával kívántak orvosolni.

Az érseknek címzett, 1911-ben keletkezett kérvényükben a három település egyháztanácsosai leírták, hogy a gyimesi anyaközségtől nagy távolságra fekvő csügési és gyepecei filiákba csak évente kétszer, vízkereszt táján és Szent Ilona ünnepén jár ki az illetékes görögkatolikus plébános. Az itt élő iskolás gyermekek az állami iskolában hitoktatásban nem részesülnek, és mivel az említett ünnepek alkalmával a házszenelés és a három falu – mivel az ünnepi szertartásokon a kostelekiek is részt vesznek – felnőtt lakosságának (ez idő szerint nagyjából 600 fő) gyóntatása és áldoztatása teljesen lefoglalja a plébánost, ő sem tud időt szánni erre, így a fiatalok szentgyónáshoz és áldozáshoz sem járulhatnak. A levél megfogalmazói azt is részletesen kifejtették, hogy a szépvízi anyakönyvezés,⁵⁵ illetve haláleset, keresztelő vagy házasság esetén az ilyenkor elengedhetetlenül szükséges fuvar jelentős pénzüsszeget, sok időt és utánajárást követelnek, így nagyon megterhelőek a hívek számára. Ráadásul minden igyekezetük dacára is sokszor előfordul, hogy a haldoklókhöz nem sikerül idejében papot hozatni, így sokan nem részesülnek az utolsó kenet szentségében sem. Mindezek miatt a helyiek kérvényezték, hogy a három település önálló plébániává alakulhasson, helyben (Kostelekben vagy Magyarcsügésen) lakó görögkatolikus pappal, akinek eltartásáról a három falu lakossága anyagi lehetőségeihez mérten gondoskodna a papságnak járó államsegélyen felül (HMAL 685/10, 76–77.)

---

pasztoráló szépvízi görögkatolikus plébános között meglehetősen heves vita bontakozott ki. Szintén itt olvasható, hogy mielőtt a hívek a püspöki engedélyt megkapták volna, 1912-ben először felekezetenküliek lettek, majd a csikszeredai szolgabírószágon bejelentették, hogy a csiksomlyói római katolikus egyházba lépnek be (MIRK, 2020, 220–221.).

⁵³ A szépvízi anyaközségen kívül az egyházközségben máshol nem volt görögkatolikus felekezeti iskola.

⁵⁴ A két település a gyimesbükki görögkatolikus egyházközség filiája volt.

⁵⁵ Közigazgatásilag Magyarcsügés és Gyepece is Szépvízhez tartoztak. Az 1894. évi XXXIII. törvény-cikk értelmében 1895. október 1-től Magyarországon kötelezővé vált az állami anyakönyvezés.

Az önálló kosteleki vagy csügési plébánia létesítésének terve felsőbb egyházi körökben már egy évvel korábban, 1910-ben felmerült, a hárompataki falvakat pasztoráló csíkszépvízi és gyimesbükki lelkészek azonban hathatósan érveltek az elképzelés ellen – elsősorban az egyházközség korábban említett összetételéből adódó anyagi megfontolásokra hivatkozva. A kosteleki hívek elszakadásával – írta a szépvízi görögkatolikus plébános, Gergely György – az anyaegyház gyakorlatilag létjogosultságát és főként létalapját veszítené el, hiszen a Szépvízhez tartozó csíki falvakban a hívek száma igen kevés, jelentősebb számú görögkatolikus lakosság csak Kostelekben és Lóvészen van, a kántor és a pap bevételének kétharmad része a kosteleki filiából származik (HMÁL 685/10, 52.). Mindezek miatt a plébános egyáltalán nem támogatta az önálló kostelek-csügési plébánia létrehozását.

Fia, a gyimesbükki görögkatolikus plébános ugyanezen okokra hivatkozva foglalt állást az új plébánia létesítése ellen. Hozzátette ugyanakkor, hogy bár e települések lelkigondozása valóban sok nehézséggel jár, a csügési hívek önálló plébánia alapítására vonatkozó kérésükkel pusztán az éppen épülő gyimesbükki templom költségeiből rájuk eső rész megfizetésétől szeretnének mentesülni. Ezzel kapcsolatban azt javasolta az érsekségnek, hogy az új plébánia felállítása csak a már megállapított hozzájárulás megfizetése után történjen, egyúttal kérte feljebbvalóit, hogy személyes kiszállás során, vagy a két plébános útján inkább próbálják meggyőzni a híveket a korábbi egyházigazgatási állapotok fenntartásáról (HMÁL 685/10, 69–70.). Valószínűleg végül a fenti gazdasági megfontolások vezettek oda, hogy végül sem Kostelekben, sem Magyarcsüágenesen nem létesült önálló görögkatolikus plébánia.

Érdekes ugyanakkor a csügési és kosteleki hívek 1911-es kérvényének egy további pontjára kissé részletesebben kitérni. A levél megfogalmazói valóban panaszként említik a gyimesbükki templom építése kapcsán rájuk kirótt fejenként 20 koronányi hozzájárulást, és kérik e kötelezettség eltörlését, „*mi ha kedvezően nem történnék, elszakadunk, romai kth. leszünk, hol semí féle rovatalal és előre nem látható, költségekel nem fognak megterhelni*”⁵⁶ – írják (HMÁL 685/10, 77.). A levélírók ezen felül úgy vélték, amennyiben a három település lakossága a csíkszépvízi római katolikus plébánia kötelékébe tartozna, a pap és a kántor javadalmazását, valamint a temetések, keresztelők, esketések alkalmával fellépő nagy összegű fuvardíjat Szépvíz község havasi birtokainak jövedelmeiből lehetne finanszírozni, így a havasi telepek lakói jelentős anyagi terhektől szabadulnának meg. A szépvízi és a gyimesbükki anyaegyházakat kétségkívül rosszul érintette volna a hívek tömeges áttérése, és véleményem szerint a levelet megfogalmazó kosteleki és csügési egyháztanácsosok éppen ezt próbálták kihasználni érvelésükben, amely azonban a körülmények ismeretében inkább csak fenyegetőzésnek, mint reális elképzelésnek látszik.

Amint arról már korábban szó esett, a szépvízi római katolikusok az 1860-as évektől több alkalommal megfogalmazták, majd a püspök elé terjesztették templomépítési tervüket, továbbá azt a szándékukat, hogy Szépvízen önálló római katolikus plébániát létesítsenek. Anyagi természetű problémák – illetve a Szentmiklóssal és Borzsovával

⁵⁶ A levéltári dokumentumok részleteit minden esetben az eredeti helyesírás és központozás megtartásával közlöm.

közösen bírt havasok jövedelmei, később az ezek megosztása feletti viták – valamint a szentmiklósi plébános ellenállása miatt a templomot csak 1891-re sikerült felépíteni, majd a szükséges berendezés és felszerelések beszerzése után 1897-ben szentelték fel.⁵⁷ Az anyaközséggel folytatott hosszas küzdelem eredményeképpen, valamint a Püspöki Hivatalhoz intézett sorozatos kérvények hatására ugyanebben az évben kihelyezett káplán került Szépvízre, az elszakadást ellenző szentmiklósi plébános halála után pedig 1901-ben önálló római katolikus plébánia létesült a faluban (GÁL, 2017, 114–119.).

Az I. világháborút megelőző időszakban a templom, a paplak és a kántori lak fenntartása, továbbá a pap és a kántor megfelelő javadalmazása teljesen kimerítette az egyházközség anyagi lehetőségeit, ráadásul 1912-ben jelentős hiányt találtak az egyház pénztárában (GÁL, 2017, 124–133.). Mindezek ismeretében valószínűtlennek látszik, hogy a fiatal szépvízi plébánia további 500–600 személy lelki gondozását el tudta és akarta volna látni. A fent idézett kérvényt megfogalmazó csügési és kosteleki hívek ráadásul abban is tévedtek, hogy áttérésük jelentős anyagi könnyebbséget jelentene: a szentmiklósi egyházközségben a személyi és dologi költségeket 1877 óta valóban bizonyos havasok erre a célra elkülönített jövedelméből fedezték, így a hívek semmiféle egyházi adót nem fizettek, ám ez csak a három falu birtokosságaiban jogosult személyekre vonatkozott (BALÁS, 1935, 7–10.).

A mindenkori szentmiklósi-szépvízi római katolikus papság ugyanakkor tisztában volt vele, hogy Kostelekben élnek római katolikusok, kis létszámuk és a település távoli, nehezen megközelíthető volta miatt azonban adminisztrálásukra és lelkipondozásukra egészen az 1930-as évek végéig nem történt kísérlet sem a szépvízi plébánosok, sem a közelebb fekvő gyimesbükki római katolikus plébánia részéről. Ezt a helyzetet írja le egy későbbi dokumentumban Gergely Viktor gyimesbükki görögkatolikus esperes édesapja, Gergely György idejéről szólva, aki 1878–1924 között volt csíkszépvízi görögkatolikus plébános (VÉGHSEŐ, 2015, 25.):

„Az oda beszivárgott néhány rom. kath. is, mindig gör. kath. papok által lett ellátva a lelkiekben; mert az életveszélyes, nyaktörő utakon nem vállalkoztak a rom. kath. plébános urak arra,

⁵⁷ A csíkszentmiklósi egyházközséget alkotó három falunak nagy kiterjedésű közösen birtokolt területei, elsősorban havasai voltak. Ezek egy részét az erdőirtást, új legelők feltörését vállaló csángóknak, románoknak adták bérbe. Az 1850-es években aztán az egyre emelkedő haszonbér fizetését a bérlők megtagadták, aminek nyomán egészen az 1870-es évek végéig húzódó pereskedés kezdődött a birtokos községek és a bérlők között – ez idő alatt pedig a havasi birtokok semmi jövedelmet nem hoztak. Ráadásul az 1873. évi XXII. tc. alapján a telepítvényesek az általuk használt birtokokat nagyon kedvező feltételekkel örökösen megválthatták, ami – bár az 1870-es években jelentős bevételt hozott, amit a szépvíziek templomépítésre fordítottak – hosszabb távon szintén jelentős jövedelem-kiesést jelentett. Az 1873-as közigazgatási törvény értelmében Szépvíz a felsíki járás székhelye lett, emiatt a község kiadásai lényegesen megnövekedtek, ezek fedezésére a birtokosságok a községnek juttattak bizonyos havasi területeket. A közösen birtokolt havasokon Szépvíz $\frac{1}{2}$, Szentmiklós és Borzsova $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{4}$ részben volt birtokos, így a közös pénztárhoz is ebben az arányban járult hozzá a három község. Érthető módon a szentmiklósi plébános emiatt is ellenezte az önálló szépvízi római katolikus plébánia létrehozását. A három község aztán az 1880-as években megosztott az addig közösen birtokolt területeken, ám az egyházközségi pénztár továbbra is közös, az ehhez való hozzájárulás aránya pedig változatlan maradt. E problémák valamint a templomépítés részleteiről lásd: BALÁS, 1935, 6–10, 14–17; GÁL, 2017, 91–113.

hogy oda belátogassanak. Ezen ok miatt az ott elhalt rom. kath. gyári munkásokat is, mindig a gör. kath. papok temették el. Jól emlékszem olyan kijelentéseire az ott illetékes rom. kath. plebánus uraknak, – a melyeket a néhai apámhoz intéztek, hogy »eredj Gyurka! temesd el, mert ha az egész Kosteletek rám iratják, akkor sem megyek be oda.« És ezen nem is csodálkozom, mert például télen a mikor hófúvások vannak, csak 70 km.-es kerülővel lehet odajutni” (GyÉL püspöki iratok 13.1981/1941).

A Gyimesekből és a csíki falvakból házasság miatt vagy jobb megélhetés reményében Kostelekbe települő – az anyakönyvek tanúsága szerint a 20. század elején egyre növekvő számú (vö. ILYÉS, 2003b, 25.) – római katolikusok tehát a pasztoráció megoldatlansága miatt, illetve közösség nagyobb részének rítusát követve vallásilag betagozódtak a helyi görögkatolikus népességbe. Nők esetében a helyi szokások a férj rítusának követését és a gyermekeknek az apa vallására való megkeresztelését feltételezték,⁵⁸ valószínűnek látszik azonban, hogy az ide költöző római katolikus férfiak is gyakran görögkatolikusként kerültek egyházi nyilvántartásba (vö. ILYÉS, 2003b, 23.). A területileg illetékes római katolikus papság nem sérelmezte, sőt esetenként maga szorgalmazta a távoli települések görögkatolikus pasztorációját.

A I. világháborút megelőző időszakból még egy fontos eseményt kell kiemelnem, amely elsősorban a helyi görögkatolikusok szempontjából volt meghatározó. 1912-ben 35 székelyföldi, többségében magyar anyanyelvű görögkatolikus egyházközséget – köztük a csíkszépvízit is – az ekkor létrehozott Hajdúdorogi Egyházmegyéhez csatoltak, így jött létre Székelyudvarhely központtal a Székelyföldi Vikariátus (PIRIGYI, 1982, 130.; GERGELY, 1991, 110.; ILYÉS, 2007a, 738.; LUKÁCS, 2010, 75–76.). A csíki sajtó a „magyarság győzelméről” cikkezett, az új püspökséget az itt élő görögkatolikusoknak a magyarság számára való „megmentése” miatt ünnepelte (ILYÉS, 2007a, 740–742.). A román érsekiség ezzel párhuzamosan az átsorolások sérelmes voltát igyekezett bizonyítani, székelyföldi papjait pedig arra ösztönözte, gyűjtsenek tiltakozó aláírásokat a román liturgikus nyelvhez ragaszkodó hívek körében (NIESSEN, 1991, 11.; ILYÉS, 2003b, 26–27., 2007a, 743–745.). Elie Câmpeanu gyergyói esperes például a lóvészai és a kosteleki hívekkel akart aláírni egy, a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez való csatolás elleni tiltakozást, amely azonban a magyar hatóságok fellépése miatt meghiúsult.⁵⁹ Az ehhez hasonló ese-

⁵⁸ Ilyés Zoltán megállapítása szerint: „A magyarországi egyházjog szerint a vegyes rítusú házasságokat mindig a menyasszony rítusa szerint kötötték meg, a születendő gyermekeket pedig mindig az apa rítusára keresztelték” (ILYÉS, 2007a, 748.). Erdélyben a görög és a római rítusok kapcsolatára vonatkozó, 1873-ban megkötött Vancea-Fogarassy egyezmény a vegyes házasságok megkötését ehhez hasonlóan szabályozta, és feltételezte, hogy ilyen esetekben mindkét fél a maga eredeti rítusa papjának joghatósága alatt marad. A Gyimesekben – így valószínűleg Kostelekben is – azonban ettől némileg eltérően az volt a helyi gyakorlat, hogy vegyes rítusú házasságok esetén minden szolgálatot (esketést, keresztelést, temetést) a férj lelkésze végzett, és a görögkatolikus családokba beházasodó római katolikusokat gyakran görögkatolikusként adminisztrálták – ha egyházjogilag nem is történt meg a rítusváltás (GyÉL püspöki iratok 28.131/1944).

⁵⁹ Ilyés Zoltán teljes terjedelmében közli az említett tiltakozó irat magyar fordítását, illetve összefoglalja az eset helyi sajtóvisszhangját, és az állami szervek retorzióit is: ILYÉS, 2007a, 743–747. James Niessen további 11, nagyrészt magyar nyelvű híveket tömörítő székelyföldi parókiáról tesz említést, amelyek tagjai kérvényezték, hogy kerüljenek vissza a balázsfalvi egyházmegyéhez (NIESSEN, 1991, 55.).

tekre reagálva a helyi világi elit igyekezett félreállítani a „nemzeti szempontból” aggályos, „oláh agitációval” vádolt görögkatolikus papokat,⁶⁰ a megüresedett parókiákra pedig a magyarsághoz lojális plébánosok kerültek.⁶¹

Az 1912-ben megalapított Hajdúdorogi Püspökség ambivalens fogadtatásán és a liturgikus nyelv problémájának megoldatlanságán kívül az I. világháború kitörése miatt sem tudta betölteni a neki szánt szerepet. Az 1890-es évektől meglévő és az egyházmege megalapítása körül csúcsosodó ellentétek a csíki görögkatolikus papság sorain belül a háború alatt még inkább kiéleződtek: a román érzelmű papok több esetben üdvözölték az 1916-ban Erdélybe betörő román hadsereget, majd a visszavonuló román csapatokkal távoztak. Magyar érzelmű társaik közül sokan (köztük Gergely György szépvízi plébános is) családotól elmenekültek a betöréskor, később közülük többen arról számoltak be, hogy a katonaság parókiájukat feldúlta, ingóságait magával vitte. Néhány évvel később aztán az I. világháborút lezáró békeszerződések alapvetően átrendezték a politikai erőviszonyokat – az itt bemutatott vallási, illetve nemzeti alapú küzdelmek tehát új kontextusban folytatódtak.

Pasztorációs rivalizáció a római és görögkatolikus papság között (1920–1940)

Az I. világháborút követő hatalomváltás minden tekintetben felcserélte a korábbi szerepeket: Erdély Románia része lett, és az előző korszak magyarosítási tendenciáit el-lensúlyozni kívánó román nemzetépítés kezdődött a térségben, aminek többek között a hitéletet is igyekeztek szolgálatába állítani. Az 1923-ban szentesített román alkotmány elvben biztosította ugyan a vallásgyakorlás szabadságát, ám csak az ortodox és a görögkatolikus egyházakat nyilvánította „román” egyházaknak – egyúttal jelezve azt is, hogy e két egyház tagjait az állam románoknak tekinti (SCHEFFLER, 1942, 9.; LUKÁCS, 2010, 72–73.)⁶² Az új törvények nyomására Erdély-szerte nagy számban tértek át vagy vissza a görögkatolikus (és az ortodox) vallásra.

Az ekkor érvényben lévő egyházi jogi szabályozás szerint a szertartásváltoztatást szenteszéki engedélyhez kötötte az egyház, amelyet 1929-től kezdve az egyes országok pápai követi adhattak meg (SCHEFFLER, 1942, 8.; LUKÁCS, 2010, 78.). A román állam ezzel szemben különleges státust biztosított az ortodox és görögkatolikus egyházak tagjainak a többi felekezettel szemben, ráadásul a görögkatolikus vallást jogilag elkülönítette a többi katolikus rítustól, aminek következményeképpen a rítusváltás a továbbiakban vallásváltásnak minősült. Ennek formáságai is lényegesen megváltoztak: az áttérést a továbbiakban csak az anyakönyvi hivatalnak kellett bejelenteni, ami 30 napon be-

---

⁶⁰ Csík vármegyében például négy pap – köztük Elie Câmpeanu – ellen indult peres eljárás „nemzetiségi izgatás” miatt, egyúttal a papoknak járó államsegélyt is megvonták tőlük (GKPL I.1.a. 85/1912).

⁶¹ Gergely Viktort például 1913-ban gyimesbükki rendes lelkésszé, később a csíki kerület esperesévé nevezték ki (GKPL I.1.a. 53/1913; GKPL I.1.a. 372/1917).

⁶² Az 1928-as vallásügyi törvény – amely az ortodox egyházat uralkodó egyháznak, a görögkatolikus nemzetiségű egyházat minősítette – ráadásul jelentősen megkönnyítette az áttérést ezekbe az egyházakba.

lül visszavonható volt, azután vált véglegessé (SCHEFFLER, 1942, 9.; LUKÁCS, 2010, 72–75.). A gyakorlatban a görögkatolikus papok nagy része ezeket az államjogilag áttért híveket – az egyházjog rendelkezésével ellentétes módon – saját híveinek tekintette. Vegyes vallású családokban a gyermekek vallásának megállapítása elvben az apa kizárólagos döntése lett, a gyakorlatban azonban sokszor előfordult az is, hogy bár az apa római katolikus volt, a hatóságok nem fogadtak el mást, csak „román vallásra” való bejelentést (BENKŐ, 2002, 16.; LUKÁCS, 2010, 75.).⁶³

A csíkszépvízi egyházközségben élő görögkatolikusok különbözőképpen viszonyultak a helyzethez: míg bizonyos településeken megnőtt a gazdasági vagy más megfontolásból a „román” vallást választók vagy megtartók aránya,⁶⁴ számos közösségben ekkor nyertek befejezést a korábbi időszak asszimilációs tendenciái – azaz voltak, akik a várható hátrányok ellenére is áttértek a római katolikus vagy református vallásra (ILYÉS, 1999, 11.). Egy csíkszentmihályi férfi például 1932-ben arra hivatkozva kérte átvételét a római katolikus vallásra, hogy nem ismeri a görög liturgiát és soha nem gyakorolta, római katolikus hitoktatásban részesült és templomba is csak oda jár (GyÉL püspöki iratok 28.814/1932; 28.1081/1932). A helyi historia domus tanúsága szerint 1934-ben Csíkpálfalva teljes görögkatolikus közössége (67 fő) „*az év folyamán szabadakaratból, amit a felvett jegyzőkönyvek is bizonyítanak egyháziilag is áttértek, illetve szertartást változtatva, róm. kath. lettek, annál is inkább, mert ők sohasem vettek részt más mint róm. kath. isteni tiszteletben*” (MIRK, 2020, 221.).

1923-ban új görögkatolikus egyházközséget szerveztek Csíkszeredában – ami addig maga is Szépvíz filiája volt, mindössze három-négy hívővel –, és a szépvízi filiák közül ide sorolták át Csomortánt, Csobotfalvát, Pálfalvát, Taplocát, Várdotfalvát, 1929-ben pedig Csíksicsót és Madéfalvát is. Mindennek következtében a csíkszépvízi görögkatolikus egyházközség hívei közül gyakorlatilag csak a havasi filiákban lakók maradtak meg.

Ezekben a közösségekben két ellentétes irányú folyamat bontakozott ki a korszakban. Lóvészen és Bükklokon erősödött az endogámia, Lóvészen vegyes rítusú házasság az 1921–1930 közötti időszakban egyáltalán nem volt. Ez egyrészt erősítette a román nyelvi normát ezekben a közösségekben, másrészt mindkét település továbbra is nagyjából homogén görögkatolikus népességgel rendelkezett. Az anyakönyvek tanúsága szerint ezzel ellentétben Kostelekben 1921–1930 között jelentős volt a vegyes rítusú, exogám házasságok aránya, illetve a korábbi időszakhoz képest megnőtt a településen

⁶³ Ezt a gyakorlatot tükrözik a szépvízi római katolikus plébános panasza is. Egy 1941-es dokumentumban például így írt a törvénytelen eljárásokról felettesének: „Latin ritusu apának és görög ritusu anyának gyermekeit, – akiket az állami anyakönyv mindenkor görögkatolikusoknak tüntetett fel, – nemcsak elfogadta keresztelésre, hanem egyenesen magának is követelte.” György Lajos gyimesbükki római katolikus plébános 1937–1939 között 62 olyan esetet jegyzett fel, amikor az állami anyakönyvi hivatal a szülők kifejezett kérése ellenére is görögkatolikusnak anyakönyvezte a római katolikus gyermekeket (GyÉL püspöki iratok 28.208/1941.)

⁶⁴ A népszámlálási adatokból és az egyházmegyei sematizmusokból látható, hogy bizonyos településeken az 1920-as, 1930-as években ismét megnőtt a görögkatolikusok száma, sőt, néhány faluban – például a vasút révén számos embernek állami munkát biztosító Madéfalván és Lóvészen – ortodoxok is megjelentek a statisztikákban.

belüli vegyes rítusú házasságok száma, ami a helyi, rítusához ragaszkodó római katolikus népesség számbeli gyarapodását jelzi (ILYÉS, 1999, 12., 2003a, 27.).⁶⁵

Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a még megmaradt görögkatolikusok körében a vallás etnicizáló kategóriaként való értelmezése fokozottabban érvényesült a román impérium alatt, ami az 1930-as népszámlálás felekezeti és nemzetiségi statisztikáiban az általam vizsgált régióban is jól megmutatkozik: a Csíkszépvízhez tartozó, az 1910-ben magukat magyar anyanyelvűnek valló görögkatolikusok nagy részét román anyanyelvűként és román nemzetiségűként regisztrálták (vö. ILYÉS, 1999, 12., 15., 2003a, 27–28.).

A háború után a fiatal szépvízi római katolikus egyházközség lelki és anyagi tekintetben is rohamosan fejlődött. Felépültek az új papi és kántori lakások, a háború alatt rekvirált harangok helyébe a közösség újakat vásárolt, számos vallásos egyesület alakult, a plébános missziókat szervezett híveinek (GÁL, 2017, 143–149.). 1934-ben a közösség első plébánosa, Kovács Mihály nyugállományba vonult, helyét 1936-tól Timár Sándor vette át – aki folytatta elődje szervező munkáját, számos új ájtatossági formát vezetett be a közösségben, lelki napokat, missziókat, zárandoklatokat szervezett, rendbe tette az egyházközség anyagi ügyeit, és folyamatosan építette-szépítette a templomot is. A fennálló politikai helyzetben kiemelten fontosnak tartotta a magyar nyelv és identitás ápolását, ezért a román tannyelvű állami iskolában „magyar tagozatot” szervezett, ahol a hittant és az írás-olvasást magyar nyelven tanulták a helyi gyermekek. Sokoldalú tevékenysége a hatóságoknak is feltűnt, így egyre többször ellenőrizték, majd többször törvényszék elé is idézték az évek során, előfordult, hogy papi államszegélyét is megvonták (GÁL, 2017, 151–156.).

Az állami politika megváltozott céljai és a felek új pozíciói számos konfliktushoz vezettek a csíkszépvízi római és görögkatolikus plébánosok között is. Az 1930-as években kezdődött el egyfajta *pasztorációs rivalizáció* a két plébános között, akik egészen az 1940-es évek végéig különböző érvekkel és vádakkal igyekeztek a hívek egyik vagy másik oldalhoz való tartozásának az egyházi és állami hatóságoknál is érvényt szerezni.

Korábban is szó esett róla, a korszakban keletkezett különböző peres dokumentumokban pedig számos elszórt adatot találhatunk arra, hogy a felekezetiileg meglehetősen vegyes képet mutató Csíkszépvízen korábban a különböző egyházak együttélésének voltak bizonyos íratlan, a hivatalos szabályozástól olykor eltérő normái. A területileg igen nagy kiterjedésű szépvízi egyházközség híveinek ellátása gyakran meghaladta a plébánosok lehetőségeit, így előfordult, hogy a római, görög és örmény szertartású papok keresztelték, eskették és temették egymás híveit.⁶⁶ A római és görögkatolikus felekezet papjai kölcsönösen felkeresték egymást és az erre igényt tartó híveket az újévi házszentelések alkalmával, a vegyes házasságok és az ezekből született gyermekek vallásának kérdése pedig sok eset-

⁶⁵ Egyetérték Ilyés Zoltánnak azzal a megállapításával is, hogy a települési endogámia és a vallási exogámia összekapcsolódása az előző évtizedekben megkötött vegyes rítusú házasságokból született gyermekek egy részének római katolikus hitben való megkeresztelésére is utalhat (ILYÉS, 1998b, 288.).

⁶⁶ Még a helyi lapok is megemlékeztek arról, hogy Gergely György görögkatolikus plébános kifejezetten jó viszonyt ápolt örmény katolikus társával, Fáraó Simonnal, aki szükség esetén gyakran keresztelte, eskette, temette a görögkatolikus híveket, amikor papjuk távol volt a filiákban (ILYÉS, 2007b, 173.; GÁL, 2017, 298.).

ben nem az egyházi vagy állami formák, hanem a hívek és a két plébános megegyezése alapján rendeződött. E sajátos, évtizedek óta működő pasztorációs gyakorlatok az 1930-as évek második felében komoly konfliktusokhoz vezettek: a helyi római és görögkatolikus papok számos kérdésben pereskedésig fajuló ellentétbe kerültek egymással.

Ez egyfelől nem függetleníthető a plébánosok személyiségétől, hiszen a forrásokból kitűnik, hogy az 1929-től Szépvízen szolgáló Avisalon Costea és az 1936-ban Csíkszépvízre érkező Tímár Sándor mindketten agilis, ambiciózus, ráadásul erősen nemzeti beállítottságú emberek voltak. Másfelől – és elsősorban – e viták a korszak politikai légkörének következményei voltak: a „magyar”, tehát kisebbségi vallás papja úgy érezte, defenzívába kényszerül a románosító államhatalommal és a kivételezett helyzetben lévő görögkatolikus egyházzal szemben, meg kell védenie, sőt, „vissza kell szereznie” híveit.

Kettejük vitái leginkább a Csíkszépvízhez tartozó filiák lakóiról szóltak, hiszen az anyaközségben és a környező székely falvakban eleve kisebb számú görögkatolikus élt, akik ráadásul – a korábban vázolt okokból – többnyire már áttértek a római rítusra, míg a havasi telepeken élők ragaszkodtak vallásukhoz, sőt (elsősorban a római katolikus pasztoráció megoldatlansága miatt) gyakran az ide költöző római katolikusok is görög rítusúvá lettek.⁶⁷ A szoroson vett helyi ügyek mellett ezért a két plébános ellentétei elsősorban a filiák pasztorálása, illetve főként az ún. *elkeresztelések*⁶⁸ körül csúcsosodtak ki.

A filiákban élő római katolikusok elhanyagolt helyzetére elsőként György Lajos gyimesbükki római katolikus plébános hívta fel paptársra figyelmét. 1937–1938-ban több olyan konkrét esetről számolt be az illetékes szépvízi plébánosnak, amikor római katolikus hívek a lelkipozítás hiánya miatt váltak – olykor tudtukon kívül – görögkatolikusokká, és kérte, „kegyeskedjék ügyelni az elszéledt hiveire is” (CSP 54/1937; CSP 329/1938) 1939-ben Tímár Sándor a következőképpen számolt be a Szépvízhez tartozó havasi telepek helyzetéről:

„Szépvíz politikai községhez tartoznak a gyimesi völgyekben levő némely telepek: Bükkloka, Kostelek, Csügés, melyeknek román lakossága közé bekerül házasság révén néhány Felsőloki, vagy gyimesi csángó, akik régebben csak gyakorlatilag, de mióta az állami törvények megengedik államilag is a gör. kath rítusra mennek át. Hogy a még meglévő hiveinket számba vegyem, – miután ezek a telepeken lakók idáig soha semmi adminisztrálásban nem részesültek, – az idén házszentelni voltam náluk” (CSP 44/1939).

A három havasi település, köztük Kostelek lakóinak többségét tehát a plébános románnak tartotta, és a közejük beházasodó néhány római katolikus gyimesi csángó hosszú évtizedek óta – egyébként a mindenkori szépvízi római katolikus papság tudtá-

⁶⁷ Ennek tükrében érdekes adat, hogy az 1910-es népszámlálás során 50 római katolikust írtak össze Kostelekben, az 1932-es görögkatolikus szematizmus szerint pedig 48 római katolikust élt a faluban (SCHEM, 1932, 103.).

⁶⁸ „Az elkeresztelés szoros értelemben véve a egyes házasságban élő szülők gyermekeinek a »nem nemet követ« elvvel ellenkező keresztelése” (MKL 1997, 47.). Mivel Kostelekben ezt az elvet amúgy sem követték a vegyes házasságból született gyermekek keresztelésénél, esetünkben ez a kifejezés inkább tágabb értelemben utal arra, amikor a keresztelést (illetve esketést, temetést) olyan felekezet papja végzi, aki az érvényben lévő egyházi és/vagy állami törvények alapján nem jogosult erre.

val – zajló, olykor hivatalos, máskor inkább csak gyakorlati értelemben vett rítusváltását sérelmezte. A továbbiakban a plébános ezért igyekezett ezeket a latin rítusú egyház képviselői által addig elhanyagolt híveket lelki gondozása alá venni, vagy legalábbis regisztrálni. Későbbi beszámolóí szerint ez magyarosító, így államellenes cselekedetnek minősült az akkori államhatalom és a görögkatolikus egyházi hatóságok szemében, így a helyi görögkatolikus pap feljelentései nyomán 1937-ben „jogtalan népszerűírás”, 1938–1939-ben „vallási ténykedés bitorlása”, 1939–1940-ben pedig „titkos gyűlésezés” miatt helyezték őt vád alá (GyÉL püspöki iratok 10.1021/1940). Részletes dokumentáció csak az 1939-es házszentelési és elkeresztelési vitákról maradt fenn.

1939. január 8-án a csíkszépvízi római katolikus plébános az egyházközségéhez tartozó Bükklok filióban házszentelést végzett néhány görögkatolikus családnál. Avisalon Costea szépvízi görögkatolikus plébános – aki a bükkloki görögkatolikus híveket is pasztorálta – emiatt feljelentést tett ellene, amelyben sérelmezte, hogy a római katolikus pap ez irányú tevékenységére nem volt szükség, hiszen ő már elvégezte a házszentelést ezeknél a családoknál, ráadásul paptársa nem is jelentette neki a házszentelés tényét. Bepanaszolta továbbá Tímár Sándort a görögkatolikus egyház gyalázása miatt, mivel értesülései szerint a bükkloki híveknek azt mondta: mindegy, a templomba mennek, ahol román nyelven folyik a szertartás, vagy egy istállóba, hiszen a nyelvet egyik helyen sem értik.⁶⁹ Az ügyészség megállapította, hogy utóbbi vád nem tényeken, pusztán a helyiek szóbeszédén alapult, sőt, maga a görögkatolikus plébános is bevallotta, hogy a kijelentés igazságtartalmáról nem győződött meg kellőképpen. Tímár Sándor előjáróinak felterjesztett védekezésében ugyanakkor leírta, hogy még elődei idejéből származik az a hallgatólagos megállapodás, amely szerint a két plébános – úgy Szépvízen, mint a filiókban – minden évben kölcsönösen elment házszentelésre egymáshoz, illetve a másik felekezethez tartozó hívek közül azokhoz, akik az erre vonatkozó igényüket bejelentették, így ő is joggal tehetne panaszt a görögkatolikus lelkész ellen. (GyÉL püspöki iratok 28.208/1941). A római katolikus plébánost végül felmentették a vádak alól.

Mind az anyaközségben, mind a filiókban számos vitás ügy származott az ún. *elkeresztelésekből* is. Avisalon Costea több alkalommal tett panaszt amiatt, hogy a római katolikus plébános államjogilag görögkatolikus híveket esketett, keresztelt vagy temetett, míg Tímár Sándor az egyházjog rendelkezéseire hivatkozva védte saját álláspontját. Az ellentét ebben az esetben a román állami szabályozás és az egyházjog között fennálló lényeges különbségekből származott, és az adott helyzetben többnyire a görögkatolikus félnek kedvezett. A fenti esetek kapcsán leginkább azt kell kiemelni, hogy a távoli filiókban korábban bevett eljárásnak számító pasztorációs gyakorlatok a megváltozott politikai kontextusban visszaélésként jelentek meg, és mindkét plébános panaszt emelt miattuk. Avisalon Costea ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy ő kizárólag az állami bejegyzést veszi figyelembe a hívek rítusának megállapításánál (GyÉL püspöki iratok 28.658/1940; 13.1981/1941.).

VeLe szemben Tímár Sándor a szépvízi római és görögkatolikus anyakönyvek összevetésével részletes kimutatásokat készített, majd ezeket elküldte feletteseinek annak bizonyítására, hogy a hívek egy részének nem csak a nevét románosították az évek

⁶⁹ Bár ez a vád később alaptalannak bizonyult, a megfogalmazás ugyanazt a nyelvi állapotot jelzi, amit korábban Kostelekre vonatkozóan láthattunk, ti. hogy a hívek egy része nem, vagy csak részben értette a román nyelvű görögkatolikus liturgiát.

során, hanem „egész sorozata van azoknak az elkeresztelteknek, akiknek egyházjogilag ró. kath.-nak kellene lenniük, de az állami anyakönyvezető által gör. kat. vallásunak jegyeztettek be és akiket ezen a címen gör. kat. pap keresztelt meg és ma az ő híveinek tekint”. (GyÉL püspöki iratok 28.208/1941.) Nem sokkal korábbi írásával – amelyben a szépvízi filiák kapcsán még csak az ottani román lakosság közé beházasodott néhány római katolikus szabálytalan rítusváltását panaszolta – összevetve különösen tanulságos, egyúttal a római katolikus egyház álláspontjának változását is jelzi, hogy az 1939. év végén már így fogalmazott: „a fenti esetek és ezekhez hasonlóknak egész sorozata folyt és folyik a Szépvízi politikai községhez tartozó Bükklóka, Kóstelek, Csügés nevű telepeken.” (GyÉL püspöki iratok 28.208/1941.)

A II. világháború előestéjén tehát a római katolikus egyház képviselői elkezdtek érdeklődni, sőt egyre fokozottabb figyelmet tanúsítani a havasi filiákban élő, viszonylag kisszámú, és elődeik által elhanyagolt római katolikusok iránt. Bár a rendelkezésemre álló adatok alapján ez nem jelentette azt, hogy az illetékes plébános tényleges lelki gondozásba vette volna a Csíkszépvízhez tartozó filiák híveit, de mindenesetre számon tartotta, sőt, a századfordulóig visszamenően dokumentálta a havasi telepeken élő római katolikusoknak legalább egy részét. Ugyanakkor – részéről egyelőre csak tervezett – pasztorálásuk ügyében hajlandó volt komolyan konfrontálódni a helyi görögkatolikus plébánossal.

Önkéntes és erőszakolt rítusváltások a „kis magyar világban” (1940–1944)

A két fél vitái teljesen új irányt vettek az 1940. augusztus 3-i bécsi döntés után, hiszen Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolása alapvető változásokat hozott nemcsak a két érintett állam, hanem az itt tárgyalt két felekezet életében is. A hatóságok intézkedései különösen érzékenyen érintették a székelyföldi görögkatolikusokat és ortodoxokat, mivel a hivatalnoki kar kritika nélkül „elfogadta azt a korábbi román álláspontot, mely azonosnak tekintette a vallást és a nemzeti hovatartozást” (HÁMORI, 2007, 196.; vö. ABLONCZY, 2011, 140–141.). A megbízhatatlannak minősített görögkatolikusok számára gyakorlatilag vállalhatatlan lett felekezetük, aminek köszönhetően tömeges váláselhagyási hullám indult meg: a sok esetben kiutasítással megfenyegetett hívek nagy része a római katolikus vallásra tért át. A román éra alatt történt rítus- és vallásváltoztatásokat érvénytelennek tekintették (ILYÉS, 2003a, 29.), ugyanakkor 1942-ig érvényben maradt a korábbi román vallásügyi törvény (SCHEFFLER, 1942, 11.) – a rítusváltás maga tehát meglehetősen egyszerűen ment.

A csíkszépvízi görögkatolikus plébános, Avisalon Costea 1940 tavaszán Vaslábra, később – számos görögkatolikus és ortodox paphoz hasonlóan – Romániába távozott (GyÉL püspöki iratok 28.208/1941),⁷⁰ így a csíkszépvízi görögkatolikus plébánia hosszú időre betöltetlen maradt. A papi teendőket ezért a következő években a gyimesbükki Gergely Viktor látta el lehetőségei szerint – bár számos paptársával együtt ő is nagyon nehéz helyzetbe került a magyar hatalomátvétel után.

⁷⁰ Iuliu Hossu kolozsvár-szamosújvári püspök korabeli adatai szerint 1940 decemberére a Csík vármegyei görögkatolikus plébániák kétharmada pap nélkül maradt (GyÉL püspöki iratok 14.537/1941).

Az ország más részeihez hasonlóan 1940 őszétől a Csík vármegyei görögkatolikusok is nagy számban tértek át a római katolikus vallásra.⁷¹ Gergely Viktor előjáróinak küldött jelentéseiben és leveleiben többször leírta, hogy amennyiben a rítusváltások a korábbi ütemben folytatódnak, „*az egész székelyföldi gör. kath. paróchiákból nem marad meg más, mint Vasláb, Gyimesbükk egy része, Szépvíznek három leányegyháza (Kostelek, Lóvész és Bükkloka egy része)*” (GKPL I.1.a. 443/1942, szövegkiadása: HÁMORI, 2007, 204.) Aggodalmi nem bizonyultak alaptalannak, hiszen az 1941-es népszámlálás adatai alapján a Csík vármegyei görögkatolikus népesség az 1930-as állapothoz képest egyharmadára csökkent (1941 népszámlálás, 260.).⁷² Csíkszépvíz községben szintén nagyon látványosan, 929-ről 240-re csökkent a görögkatolikus vallásúak száma (ILYÉS, 2003a, 30., 48.) – az említett havasi filiákon kívül a csíki településekről tehát tehát jóformán eltűnt a görögkatolikus kisebbség.

Lóvésszel és Bükklokkal kapcsolatban nincsenek pontos információim, Kostelekre vonatkozóan viszont a források és a visszaemlékezések elég pontosan kirajzolják, hogyan folytatódott a magyar hatalomátvétel után a két katolikus egyház papjainak korábban megindult küzdelme. A részben román anyanyelvű és nagyrészt görögkatolikus vallású kosteleki lakosság a karhatalom rendkívül erélyes diszkriminatív intézkedéseivel szembesült. A faluba telepített csendőrség és katonaság a kezdetektől gyanakvással tekintett az itteniekre: románoknak, ennél fogva pedig megbízhatatlannak tartották őket. Sokak számára meghatározó élmény ezzel kapcsolatban, hogy a magyar katonák bevonulásától kezdve „román szót nem lehetett hallani” a faluban – a katonaság és az iskola tanítója ugyanis megkövetelték, hogy helyiek kizárólag magyarul beszéljenek. A megváltozott politikai erőviszonyok és a románellenes közhangulat legdrasztikusabb következménye azonban a helyi görögkatolikusok tömeges rítusváltása volt. A levéltári adatok alapján a lakosság nagy része 1940. október–november hónapokban bejelentette a római katolikus rítusra való áttérését az állami hatóságok felé (GyÉL püspöki iratok 10.1021/1940; GyÉL püspöki iratok 28.658/1940; BMÁL 329/2457).

Tímár Sándor csíkszépvízi római katolikus plébános az impériumváltás után határozottan kezébe vette a szépvízi filiák lelki gondozásának ügyét. Mivel ő maga az anyaegyház híveinek ellátása mellett nem tudta vállalni a 24 km-re fekvő Kostelek pasztorálását, 1940. november első napjaiban a csíksomlyói ferences házfönököt kérte meg, küldjön valakit kíséretre. A plébános még októberben, az iskolai beiratkozások felekezeti adatait látva (19 római katolikus vallású gyermek Kostelekben, 21 Magyarcsügesen) döntött úgy, hogy pontosabb felmérést készíttet a filiákban élő római katolikusok számáról. Az összeírást P. Sebestyén Benjamin ferences szerzetes végezte, és munkája „*rávilágított arra is, hogy e telepeken még mindig 155 a latin rítusu hívek száma*” (GyÉL püspöki iratok 28.658/1940), ezen felül pedig „*87 kérte az utóbbi évtized alatt történt törvény ellenes*

⁷¹ A székelyföldi rítusváltoztatási hullám által érintett településekről lásd Ilyés Zoltán térképét (ILYÉS, 2005, 64.).

⁷² A görögkatolikus papok Esztergomba küldött jelentéseiből ugyanakkor arra következtethetünk, hogy az áttérések zöme ezután, 1941 második felében és 1942 elején történt, ez a statisztika tehát még nem jeleníti meg az „1942-es terrorisztikus presszió hatására történt rítusváltoztatások eredményét” (ILYÉS, 2003b, 30.; HÁMORI, 2007, 197.).

anyakönyvelési adatainak rom. kath. vallásura való helyesbitését” (GyÉL püspöki iratok 10.1021/1940). A fenti adatokra, illetve a helyi görögkatolikusok lelkész nélkül maradására hivatkozva a katonai parancsnokság november 7-én a szépvízi plébános kiségitőjeként P. Sebestyén Benjámint bízta meg Kostelek, Gyepece és Magyarcsügés lelki gondozásával (GyÉL püspöki iratok 28.658/1940).

Az atya egy püspökének küldött 1941-es beszámolójában Kostelekre vonatkozóan is nagyon hasonló tendenciáról, illetve személyes motivációról számolt be, mint amiket a csíki falvak magyar nyelvű görögkatolikusai kapcsán már láthattunk: véleménye szerint a görögkatolikus hívek egy része azért „tódult” saját elhatározásából a magyar katonaság bevonulása után a római egyházba, mert kellemetlen volt számukra, hogy vallásuk miatt románnak tartja őket környezetük.

„Az fáj leginkább az Esperes Úrnak [ti. Gergely Viktornak – Gy.E.], hogy magyar gör. kath. hívei a magyarok bejövetelekor tömegesen tódultak a jegyző elé és mindnyájan rom. kath. ritusuakká jelentkeztek, hiszen a vallás ugyanaz, de ők nem akartak tovább »román valláson« – amint ők mondják – maradni. Mese beszéd az, hogy valaki kényszerítette őket” (GyÉL püspöki iratok 13. 1981/1941).

Jóformán minden ezzel kapcsolatos beszámolóban szerepel ugyanakkor, hogy a rítusváltások zöme kényszerből, karhatalmi nyomásra történt, hiszen a görög rítusban megmaradni szándékozók azzal fenyegették, hogy átteszik őket Romániába. Ennek köszönhetően Kostelekben 1940 őszén mindössze néhány olyan család maradt, akik nem iratkoztak át római katolikus vallásra. Ugyanakkor sokan a hivatalos forma ellenére továbbra is a görögkatolikus vallást érezték sajátjuknak. Gergely Viktor miséit nagy számban látogatták; a görögkatolikus rítusban megmaradt néhány család mellett esetenként egy-egy római katolikusnak átiratkozott család is vele kívánta megkereszteltetni gyermekét, vagy eltemettetni halottait, és egyesek csak nála gyóntak szívesen.

Timár Sándor 1940 decemberétől kezdve komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy Kostelekben állandó római katolikus lelkészséget állítsanak fel.⁷³ Kérése természetesen találkozott a magyar nemzetpolitika aktuális céljaival (ami különös figyelmet fordított a szórványokra és a határszéli közösségekre), így a kostelekiek „vallási és faji szempontból való veszélyeztetettségére” való tekintettel 1942. január 1-től felállították a kosteleki kihelyezett lelkészséget (*expositura*) (GyÉL püspöki iratok 32.778/1942), amelynek vezetésével P. Sebestyén Benjámint bízta meg a püspöki helytartó.

Mindezt természetesen a székelyföldi görögkatolikus hívek összességéért, de különösen saját Csík vármegyei híveiért aggódó gyimesbükki plébános, Gergely Viktor sem hagyhatta szó nélkül: 1940 novemberétől sorozatos panaszleveleket intézett elsősorban a római katolikus püspöki helytartóhoz, de olykor saját feletteseihez is a környezetében

⁷³ Érdemes kiemelni ezzel kapcsolatban a megváltozott politikai helyzet nyomán a kosteleki hívekről szóló diskurzus átalakulását: korábbi panaszaihoz képest az 1940-es évek elején a plébános már úgy érvelt, hogy a kosteleki görögkatolikusok nagy része a székely falvakból származó, magyar eredetű személy, akik a római katolikus pasztoráció nehézségei folytán, illetve a görögkatolikus papok jogtalan elkeresztelése, átírásai miatt váltak az idők során görögkatolikusá (GyÉL püspöki iratok, 28.658/1940.; GyÉL püspöki iratok, 10. 1021/1940).

zajló atrocitások és erőszakos átiratások és a görögkatolikus templomok jogtalan használata miatt (GyÉL püspöki iratok, 28.658/1940.; GyÉL püspöki iratok 28.3515/1942.; GyÉL püspöki iratok, 14.537/1941.; GyÉL püspöki iratok, 32.68/1943.). A római katolikus egyházi vezetés az adott történelmi körülmények között igyekezett körültekintően, és a görögkatolikus egyház tagjainak nehéz helyzetére való odafigyeléssel eljárni: saját papjaikat az érvényben lévő egyházi törvények betartására figyelmeztették, körlevelek, rendelkezések sorában tiltották a tömeges rítusváltásokat, és alaposan kivizsgáltatták a görögkatolikus plébánosok panaszait.

A hívek nagy részének rítusváltását azonban ekkor már nem lehetett megakadályozni, különösen a csíki falvakban, ahol már az I. világháború előtt is a legtöbben szabadulni igyekeztek „román vallásuktól” – és a „román világ” diszkriminatív intézkedései, bár időlegesen lelassították ezt a folyamatot, végeredményben csak további ellenállást szültek a hívek körében. Kostelek és a hasonló helyzetű havasi filiák ügye éppen amiatt vált központi fontosságúvá, mert a görögkatolikus papság is érezte, kizárólag ezeken a településeken tudják megtartani híveiket, illetve megőrizni pozícióikat. Az egyházi-politikai erőviszonyok azonban hamarosan ismét gyökeresen megváltoztak, hiszen a II. világháború végével Észak-Erdélybe visszatért a román közigazgatás.

Végül – görögkatolikusok nélkül

A háború utáni évekre a csíki görögkatolikus plébániák híveinek csak nagyon csekély része maradt meg vagy tért vissza. A szépvízi filiák közül Lóvész és Bükklok lakossága a „magyar világ” idején is megmaradt görögkatolikusnak, a kostelekiek nagy része pedig 1945 tavaszán visszatért eredeti egyházába.⁷⁴ 1948-ban ismét drasztikus, és e közösségek vallási életét máig meghatározó esemény következett be: decemberben a román kormány rendeletileg felszámolta a görögkatolikus egyházat, egyúttal annak minden ingó és ingatlan vagyonát az ortodox egyháznak adta át. A szépvízi egyházközség ezen a ponton tehát megszűnt – az anyaegyház és a három legnagyobb filia templomai – és nagyrészt a hívek is – az ortodox egyházhoz kerültek. A havasi filiák görögkatolikus lakói választás előtt álltak. Lóvész és Bükklok esetében a közösség túlnyomó része ortodox lett (ILYÉS 1999, 13.; 2003a, 30.), Kostelekben viszont a lakosság egyik fele a római katolikus, másik fele az ortodox vallást választotta, így a közösség vallási kettősöttsége véglegessé vált.⁷⁵

---

⁷⁴ Az érsekségről 154 család visszatérését jelezték, míg egy 1945 decemberében kelt római katolikus egyháztanácsi jegyzőkönyvben szűkszavúan csak annyit jegyez meg a ferences atya, hogy „a híveink egy része visszahúzódott a görög egyházba”. A visszaemlékezések többségében 25–30 római katolikus rítuson megmaradt családot említettek a helyiek, valószínű tehát, hogy a lakosság nagyobbik része a görög rítusra való visszatérést választotta.

⁷⁵ Bár erre vonatkozó források híján a pontos számokat nem ismerem, a 20. század második felének népszámlálási adatait a római katolikus plébánián talált néhány plébánosi jelentés adataival összevetve elmondható, hogy 1948-tól napjainkig nagyjából fele-fele arányban oszlik ortodoxokra és római katolikusokra a kosteleki lakosság.

Mellékletek

1. A régi Csíkszék, a későbbi Csík vármegye déli része – pirossal Csíkszépvíz és a szépvízi görögkatolikus egyházközség filiái a 20. század elején⁷⁶

⁷⁶ TAKÁCS, 2018, 25. átdolgozásával készítette: Zombory Andrea.

2. A csíkszépvízi görögkatolikus egyházközség, Csíkszépvíz anyaegyház és a filiák görögkatolikus népességének alakulása a görögkatolikus egyházmegyei sematizmusok alapján 1835–1890 között⁷⁷

	1835	1842	1865	1871	1876	1880	1886	1890
Csíkszépvíz	17	21	28	40	20	22	45	54
Ajnád	-	-	15	25	15	14	12	8
Bükklok	-	-	16	25	30	28	41	39
Csíkborzsova	-	-	-	-	0	0	0	0
Csíkszecsó	30	23	84	100	98	98	78	76
Csíksomortán	23	140	91	75	58	59	69	62
Csíkelne	45	46	14	20	15	16	16	14
Csíkpálfalva	28	45	78	60	61	60	80	79
Csíkrákos	15	42	13	40	25	23	50	44
Csíksomlyó	-	-	-	20	8	6	5	6
Csíkszentmihály	-	116	103	40	18	19	45	44
Csíkszentmiklós	-	-	-	-	0	0	0	0
Csíkszereda	-	-	-	-	4	4	3	3
Csobotfalva	-	-	-	-	-	-	-	0
Göröcsfalva	-	-	-	-	0	3	0	0
Kostelek	-	-	108	150	180	184	215	234
Lóvész	62	48	186	225	250	252	283	271
Madéfalva	-	-	84	45	40	41	65	55
Pricskető	-	-	-	-	-	-	4	3
Taploca	-	-	-	30	2	2	0	0
Vacsárcsi	-	-	-	-	0	0	0	0
Várdotfalva	-	-	-	-	-	-	0	0
összesen (fő)	220	481	819	895	824	831	1011	992

⁷⁷ SCHEM, 1935, 154.; SCHEM, 1942, 164.; SCHEM, 1865, 119–120.; SCHEM, 1871, 117–118.; SCHEM, 1876, 122.; SCHEM, 1880, 264–265.; SCHEM, 1886, 269–270.; SCHEM, 1890, 252.

3. A csíkszépvízi görögkatolikus egyházközség, Csíkszépvíz anyaegyház és a filiák görögkatolikus népességének alakulása a görögkatolikus egyházmegeyi sematizmusok alapján 1896–1932 között⁷⁸

	1896	1900	1906	1911	1923	1929	1932	1937
Csíkszépvíz	53	30	39	38	38	42	59	70
Ajnád	8	5	6	4	-	-	-	-
Bükklok	40	48	47	56	68	75	83	93
Csíkborszova	0	0	0	0	0	0	1	5
Csíksicsó	44	34	26	26	26	-	-	-
Csíksomortán	85	77	65	64	-	-	-	-
Csíkdelne	12	12	5	0	0	0	2	3
Csíkpálfalva	78	78	75	83	-	-	-	-
Csíkrákos	63	21	39	20	20	19	33	27
Csíksomlyó	7	7	6	1	-	-	-	-
Csíkszentmihály	40	25	24	34	38	62	59	76
Csíkszentmiklós	0	0	0	0	0	0	3	3
Csíkszereda	4	5	3	5	-	-	-	-
Csobotfalva	0	0	0	0	-	-	-	-
Göröcsfalva	0	8	5	0	0	0	1	1
Kostelek	298	288	293	410	485	420	575	677
Lóvész	304	289	289	333	393	396	458	519
Madéfalva	47	39	32	36	36	-	-	-
Pricskető	5	6	0	38	-	-	-	-
Taploca	0	0	0	0	-	-	-	-
Vacsárcsi	0	0	0	0	0	0	-	-
Várdotfalva	0	0	0	0	-	-	-	-
összesen (fő)	1088	972	954	1148	1036	1014	1274	1274

⁷⁸ SCHEM, 1896, 269–270.; SCHEM, 1900, 339.; SCHEM, 1906, 144.; SCHEM, 1911, 120.; SCHEM, 1923, 68.; SCHEM, 1929, 64.; SCHEM, 1932, 103.; SCHEM, 1937, 37.

4. Csíkszépvíz és a szépvízi görögkatolikus egyházközség filiáinak népessége nemzetiség, anyanyelv és felekezet szerinti megoszlásban a népszámlálások adatai alapján⁷⁹

Csíkszépvíz

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	1899	22	1584	293 ¹	-	-	-	22	0	1877	
1857	2013	-	-	-	-	-	-	181	0	1566	275 ²
1869	2397	-	-	-	-	-	-	262	0	1913	220 ³
1880	2334 ⁴	-	-	-	256	1927	151	288	0	1845	201
1890	2577	-	-	-	415	2097	65	434	0	1949	194 ⁵
1900	2811	-	-	-	435	2366	10	588	0	2178	45
1910	3078	-	-	-	92	2974	12	640	4	2386	48
1920	3246	569	2586	91	-	-	-	-	0	-	-
1930	3197	887	2208	102	779	2404	14	929	58	2099	111
1941	3466	120	3326	20	125	3323	18	240	12	3147	67

¹ Az egyéb nemzetiségűek örmények.

² Az egyéb felekezetűek örmény katolikusok.

³ Az egyéb felekezetűek közül 205 örmény katolikus.

⁴ Beolvadt Kostelek.

⁵ Az egyéb felekezetűek közül 150 örmény katolikus.

⁷⁹ A következő táblázatokban szereplő adatok Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája* című köteteinek javított és bővített online adatbázisából származnak: <https://varga.adatbank.transindex.ro> (letöltés ideje: 2020. augusztus 24.).

A táblázatokban az 1880-as népszámlálás eredeti adatsorai helyett a kiigazított verziót használtam. Mivel az eredeti közlésben a beszélni nem tudó gyermekeket nem számolták hozzá egyik csoporthoz sem, a kiigazított változatban a beszélni nem tudókat szétszortották az egyes anyanyelvek között azok számarányának megfelelően.

Ajnád⁸⁰

Bükklok⁸¹

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1910	116	-	-	-	58	57	1	60	0	56	0

Csíkborzsova

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	505	0	505	0	-	-	-	0	0	505	0
1857	556	-	-	-	-	-	-	0	0	556	0
1869	545	-	-	-	-	-	-	0	0	545	0
1880	553	-	-	-	0	542	11	11	0	542	0
1890	516	-	-	-	0	516	0	0	0	516	0
1900	600	-	-	-	0	600	0	0	0	600	0
1910	639	-	-	-	0	639	0	0	0	639	0
1920	728	64	648	16	-	-	-	-	-	-	-
1930	723	1	705	17	0	709	14	4	1	704	14
1941	805	0	805	0	0	805	0	0	0	803	2

Csikcsicsó

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	1705	63	1551	91	-	-	-	63	0	1635	7
1857	1717	-	-	-	-	-	-	0	0	1714	3
1869	1783	-	-	-	-	-	-	39	0	1736	8
1880	1824	-	-	-	0	1820	4	44	0	1768	12
1890	1843	-	-	-	0	1840	3	24	0	1815	4
1900	1780	-	-	-	0	1780	0	11	0	1762	7
1910	2226	-	-	-	0	2224	2	50	0	2167	9
1920	2092	34	2055	3	-	-	-	-	0	-	-
1930	2240	51	2180	9	51	2183	6	45	31	2119	45
1941	2430	7	2415	8	7	2421	2	19	4	2356	51

⁸⁰ A korszakban közigazgatásilag Csíkszentmihály része volt, adatai külön nem szerepelnek a statisztikákban.

⁸¹ Adatai csak 1910-ben vannak külön feltüntetve – mivel közigazgatásilag Csíkszépvízhez tartozott a korszakban, adatai egyébként annak adataiban szerepelnek.

Csíkcsomortán

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	442	52	390	0	-	-	-	52	0	390	0
1857	489	-	-	-	-	-	-	34	0	455	0
1869	506	-	-	-	-	-	-	62	0	444	0
1880	585	-	-	-	0	570	15	72	0	513	0
1890	579	-	-	-	0	579	0	65	0	513	1
1900	671	-	-	-	0	654	17	81	0	590	0
1910	706	-	-	-	0	698	8	69	0	637	0
1920	642	52	590	0	-	-	-	-	-	-	-
1930	674	1	672	1	0	674	0	4	0	668	2
1941	741	0	674	0	0	741	0	0	0	737	4

Csíkdelne

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	662	0	662	0	-	-	-	0	0	662	0
1857	702	-	-	-	-	-	-	0	0	702	0
1869	708	-	-	-	-	-	-	10	0	698	0
1880	639	-	-	-	1	636	2	1	0	637	1
1890	590	-	-	-	1	589	0	4	0	584	2
1900	662	-	-	-	1	659	2	11	0	651	0
1910	699	-	-	-	0	699	0	1	0	698	0
1920	655	75	573	7	-	-	-	-	-	-	-
1930	622	0	621	1	4	618	0	0	0	619	3
1941	701	0	700	1	0	700	1	0	0	698	3

Csikpálfalva

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	487	0	429	58	-	-	-	58	0	429	0
1857	528	-	-	-	-	-	-	8	0	520	0
1869	517	-	-	-	-	-	-	72	0	445	0
1880	516	-	-	-	2	514	0	50	0	466	0
1890	502	-	-	-	0	502	0	67	0	432	3
1900	521	-	-	-	0	521	0	67	0	454	0
1910	651	-	-	-	0	651	0	79	0	569	2
1920	720	136	584	0	-	-	-	-	-	-	-
1930	621	2	619	0	0	621	0	52	0	569	0
1941	699	0	698	1	0	697	2	0	0	695	4

Csikrákos

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	1229	29	1188	12	-	-	-	29	0	1200	0
1857	1271	-	-	-	-	-	-	1	0	1266	4
1869	1184	-	-	-	-	-	-	26	0	1154	4
1880	1200	-	-	-	0	1199	1	46	0	1149	5
1890	1203	-	-	-	0	1202	1	28	2	1170	3
1900	1436	-	-	-	1	1431	4	46	1	1384	5
1910	1604	-	-	-	0	1604	0	24	0	1562	18
1920	1258	15	1240	3	-	-	-	-	-	-	-
1930	1369	17	1324	28	14	1348	7	11	7	1329	22
1941	1473	1	1466	6	2	1469	2	4	0	1444	25

Csiksomlyó⁸²

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1941	1415	6	1405	4	5	1405	5	12	2	1380	21

⁸² Adatai csak 1941-ben vannak külön feltüntetve, Varga E. Árpád jegyzete alapján „Csobotfalva és Várdotfalva egyesült e néven”.

Csíkszentmihály

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	1769	185	1583	1	-	-	-	185	0	1583	1
1857	2005	-	-	-	-	-	-	90	0	1915	0
1869	2176	-	-	-	-	-	-	177	0	1999	0
1880	2082	231	1844	7	-	-	-	253	1	1828	0
1890	1888	-	-	-	224	1664	0	258	0	1625	5
1900	2244	-	-	-	292	1947	5	321	0	1894	29
1910	2543	-	-	-	334	2206	3	353	2	2139	49
1920	2805	418	2387	0	-	-	-	-	-	-	-
1930	2734	481	2243	10	472	2259	3	452	41	2213	28
1941	3138	415	2719	4	493	2642	3	491	0	2620	27

Csíkszentmiklós

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	959	0	959	0	-	-	-	0	0	959	0
1857	1034	-	-	-	-	-	-	0	0	1034	0
1869	1005	-	-	-	-	-	-	24	0	981	0
1880	1050	-	-	-	0	1029	21	20	0	1028	2
1890	1009	-	-	-	0	979	30	30	0	978	1
1900	1108	-	-	-	0	1108	0	0	0	1107	1
1910	1100	-	-	-	0	1100	0	0	0	1100	0
1920	1068	154	899	15	-	-	-	-	-	-	-
1930	1171	2	1146	23	2	1169	0	1	0	1168	2
1941	1216	1	1205	10	0	1202	14	2	0	1208	6

Csikszereda

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat	ort.	r.kat.	egyéb
1850	961	0	914	47	-	-	-	0	0	956	5
1857	1016	-	-	-	-	-	-	0	0	1002	14
1869	1247	-	-	-	-	-	-	2	5	1185	55
1880	1597	7	1534	56	-	-	-	19	0	1453	125
1890	1789	-	-	-	21	1708	70	20	7	1589	173
1900	2858	-	-	-	52	2739	67	48	33	2299	478
1910	3701	-	-	-	44	3591	66	95	21	2924	661
1920	2675	268	1957	450	-	-	-	-	-	-	-
1930	4807	598	3796	413	570	4007	230	160	432	3592	623
1941	6926	36	6765	125	32	6799	95	98	37	5529	1262

Csobotfalva

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	293	0	293	0	-	-	-	0	0	293	0
1857	354	-	-	-	-	-	-	0	0	354	0
1869	381	-	-	-	-	-	-	0	0	381	0
1880	316	-	-	-	0	310	6	6	0	310	0
1890	362	-	-	-	0	340	22	23	0	339	0
1900	412	-	-	-	0	385	27	27	0	385	0
1910	421	-	-	-	0	395	26	0	0	421	0
1920	385	10	375	0	-	-	-	-	-	-	-
1930	410	2	391	17	2	407	1	2	0	407	1

Göröcsfalva

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	436	0	436	0	-	-	-	0	0	436	0
1857	477	-	-	-	-	-	-	0	0	477	0
1869	469	-	-	-	-	-	-	5	0	464	0
1880	474	-	-	-	0	474	0	2	0	472	0
1890	439	-	-	-	0	439	0	1	0	438	0
1900	483	-	-	-	0	483	0	0	0	483	0
1910	474	-	-	-	0	474	0	0	0	467	7
1920	459	459 ¹	0	0	-	-	-	-	-	-	-
1930	536	1	514	21	1	535	0	1	2	532	1
1941	593	0	593	0	2	591	0	6	2	584	1

¹ A magyari lakosság románként való feltüntetése nyilvánvaló tévedés

Kostelek⁸³

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1857	157	157	0	0	-	-	-	157	0	0	0
1910	399	-	-	-	0	399	0	348	0	50	1

Lóvész⁸⁴

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1910	351	-	-	-	305	46	0	310	1	14	25

⁸³ Adatai csak 1857-ben és 1910-ben vannak külön feltüntetve – mivel közigazgatásilag Csíkszépvízhez tartozott a korszakban, adatai egyébként annak adatsoraiban szerepelnek.

⁸⁴ Adatai csak 1910-ben vannak külön feltüntetve – mivel közigazgatásilag Csíkszentmihályhoz tartozott a korszakban, adatai egyébként annak adatsoraiban szerepelnek.

Madéfalva

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	1282	39	138	5	-	-	-	39	0	1243	0
1857	1392	-	-	-	-	-	-	8	0	1384	0
1869	1433	-	-	-	-	-	-	46	0	1387	0
1880	1590	-	-	-	15	1547	28	77	0	1512	1
1890	1566	-	-	-	9	1529	28	63	0	1496	7
1900	1698	-	-	-	16	1666	16	39	0	1653	6
1910	1908	-	-	-	3	1855	50	13	0	1855	40
1920	1947	43	1893	11	-	-	-	-	-	-	-
1930	2246	157	2067	22	149	2085	12	39	120	1960	127
1941	2370	9	2344	17	10	2340	20	28	3	2247	92

Taploca

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	1524	5	1488	31	-	-	-	5	0	1519	0
1857	1570	-	-	-	-	-	-	0	0	1561	9
1869	1536	-	-	-	-	-	-	4	3	1524	5
1880	1568	-	-	-	0	1564	4	0	0	1566	2
1890	1423	-	-	-	0	1421	2	3	0	1415	5
1900	1587	-	-	-	0	1586	1	0	0	1571	16
1910	1760	-	-	-	0	1754	6	1	0	1737	22
1920	1839	3	1832	4	-	-	-	-	-	-	-
1930	2095	54	2010	31	48	2034	13	28	32	1921	114
1941	1944	10	1920	14	13	1921	10	30	7	1833	74

Vacsárcsi

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	798	0	789	9	-	-	-	0	0	798	0
1857	816	-	-	-	-	-	-	0	0	816	0
1869	761	-	-	-	-	-	-	0	0	761	0
1880	758	-	-	-	0	758	0	0	0	757	1
1890	684	-	-	-	0	683	1	0	0	684	0
1900	735	-	-	-	1	734	0	5	0	730	0
1910	776	-	-	-	0	776	0	1	0	774	1
1920	763	0	763	0	-	-	-	-	-	-	-
1930	723	2	721	0	1	722	0	0	1	722	0
1941	824	3	821	0	4	819	1	0	4	815	5

Várdotfalva

év	összesen (fő)	nemzetiség			anyanyelv			felekezet			
		román	magyar	egyéb	román	magyar	egyéb	g.kat.	ort.	r.kat.	egyéb
1850	664	0	664	0	-	-	-			664	
1857	774	-	-	-	-	-	-	5	5	752	12
1869	1262	-	-	-	-	-	-	36	4	1213	9
1880	909	-	-	-	6	890	13	17	3	864	25
1890	718	-	-	-	0	715	3	8	0	698	12
1900	869	-	-	-	0	858	11	5	0	835	29
1910	949	-	-	-	0	938	11	7	2	915	25
1920	899	23	872	4	-	-	-	-	-	-	-
1930	994	36	937	21	36	947	11	25	19	919	31

Görögkatolikus egyházmegyei sematizmusok

SCHEM, 1835

Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioceseos Fogarasiensis in Transylvania. Blasii.

SCHEM, 1842

Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioceseos Fogarasiensis in Transylvania. Blasii.

SCHEM, 1865

Siematismulu veneratului cleru catolicu de ritulu orientale alu archi-diecesei metropolitane a Albei-Julie. Blasiu.

SCHEM, 1871

Siematismulu veneratului cleru alu archidiecesei metropolitane greco-catolice a Alba-Juliei si Fagarasiului. Blasiu.

SCHEM, 1876

Siematismulu veneratului cleru alu archidiecesei metropolitane greco-catolice a Alba-Juliei si Fagarasiului. Blasiu.

SCHEM, 1880

Siematismulu veneratului cleru alu Archidiecesei Metropolitane greco-catolice Alba-Juliei si Fagarasiului pre anulu 1880. Blasiu.

SCHEM, 1886

Siematismulu veneratului cleru alu Archidiecesei Metropolitane greco-catolice Alba-Juliei si Fagarasiului pre anulu 1886. Blasiu.

SCHEM, 1890

Siematismulu veneratului cleru alu archidiecesei metropolitane greco-catolice a Alba-Juliei si Fagarasiului pre anulu 1890. Blasiu.

SCHEM, 1896

Siematismulu veneratului cleru alu archidiecesei metropolitane greco-catolice a Alba-Juliei si Fagarasiului pre anulu 1896. Blasiu.

SCHEM, 1900

Şematismul veneratului cler al archidiecesei metropolitane Alba-Iulia şi Făgăraş pre anul domnului 1900 de la sânta unire 200. Blaş.

SCHEM, 1906

Şematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia şi Făgăraş pe anul 1906. Blaj.

SCHEM, 1911

Şematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia şi Făgăraş pe anul 1911. Blaj.

SCHEM, 1923

Şematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia şi Făgăraş pe anul 1923. Blaj.

SCHEM, 1929

Şematismul clerului arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia şi Făgăraş pe anul 1929. Blaj.

SCHEM, 1932

Şematismul veneratului cler al arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia şi Făgăraş pe anul 1932. Blaj.

SCHEM, 1937

Şematismul clerului arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia şi Făgăraş pe anul 1937. Blaj.

Irodalom

1941 népszámlálás

1984 *1941. évi népszámlálás.* Demográfiai adatok községenként (országhatáron kívüli terület). Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

ABLONCZY Balázs

2011 *A visszatért Erdély 1940–44.* Budapest, Jaffa Kiadó.

ANTAL Imre

1992 *Gyimesi krónika.* Budapest – Bukarest, Európa Kiadó – Kriterion Kiadó.

B. KOVÁCS András

2000 XX. századi identitásváltás a háromszéki Lisznyóban. *Székelyföld*, IV, 12, 126–134.

BALÁS Lajos

1935 *Örökös emlékirat. A Szépvízi volt székely katona, nemes és volt úrbéres háromtizes birtokosság közönsége magánvagyonának eredete, megtartása, mikénti kezelése, jogi használata és a jogosult családoknak névjegyzéke.* Hatvan, Szerzői kiadás.

BARTHA Elek

2001 Egy felekezeti nagyrégió Európa közepén. A görög katolikus tér Kelet és Nyugat határán. *Ethnographia*, CXII, 299–340.

2004 Encounter of religions between East and West. Greek Catholics in the Carpathian Basin. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Times, Places, Passages. Ethnological Approaches in the New Millenium: Selected papers of the 7th SIEF Conference.* 193–204. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BÁRTH János

2003 Az erdélyi egyházközség: a megye. In: BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet (szerk.): *Autonóm közösségek a magyar történelemben. A Kiskun Múzeumban rendezett konferencia előadásai, 2003. május 22–23.* 211–220. Kiskunfélegyháza, Kiskun Múzeum Baráti Köre.

2005 Irtás és település. Gyimesi erdőirtó egyezségek és a Tatros-völgyi település-terület növekedése. In: BÁRKÁNYI Ildikó – FODOR Ferenc (szerk.): *Határjáró. Tanulmányok Juhász Antal köszöntésére.* 149–159. Szeged, Móra Ferenc Múzeum.

2006 A csíkszentmiklósi havashasználat és a Tatros-völgy korai népessége. In: MURÁNYI János (szerk.): *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2005. I. Társadalom- és humántudományok.* 17–36. Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum.

BENKŐ Károly

1853 *Csik Gyergyó és Kászon múltja, jelene, általános és részletes osztályokban* I–II. Kolozsvár, Stein Nyomda.

BENKŐ Levente

2002 Magyar nemzetiségi politika Észak-Erdélyben (1940–44). *Pro Minoritate*, VII, 7–41.

BOAR, Liviu

2001 Biserica și scoala românească în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin între anii 1848–1900. *Angvstia*, 6, 111–122.

DOMOKOS Vera

2005 Etnikai és felekezeti elhatárolódás a naptárváltás tükrében. In: BEREGSZÁSZI Anikó – PAP Richárd (szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. 30–55. Budapest – Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.

GAZDOVITS Miklós

2006 *Az erdélyi örmények története*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó

GÁL Hunor

2017 *Múltba rejtett örökség. Fejezetek Szépvíz történelmi örökségéből*. Gyergyószentmiklós, Mark House Kiadó.

GERGELY Jenő

1991 Az erdélyi görög katolikus román egyház. *Regio. Kisebbségtudományi Szemle*, 2, 3, 106–117.

2008 Vallási és nemzeti identitás – egyházak, felekezetek és állam kapcsolata 1945 előtt. In: BALOGH Margit (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. 15–21. Budapest, Kossuth Kiadó.

GESZTI Zsófia

2001 „Mi és a másíkok.” Felekezetek közötti konfliktusok és vallási identitás Tiszabökényben. *Tabula*, 4, 1, 34–59.

HÁMORI Péter

2007 Székely–oláh görög katolikus sorstörténet. *Regio*, XVIII, 2, 189–222.

HERMANN Gusztáv Mihály – KOVÁCS Piroska

1999 Udvarhelyszéki románok: a betelepедéstől a beolvadásig. In: HERMANN Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből*. 157–210. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.

ILYÉS Zoltán

1998a Az exogámia hatása három román eredetű csik-megyei telep anyanyelvi állapotára és etnikus identitására (1841–1930). *Demográfia*, XLI, 2–3, 285–299.

1998b A görög katolikusok identitásváltásának különböző útjai az egykori Csik-megyében (19. sz. közepe–1948). *Néprajzi Látóhatár*, VII, 3–4, 91–101.

1999 „Magyarul beszélünk.” Etnikai identitás, akkulturációs stratégiák a csíkszépvízi görög katolikus egyházközség hívei körében a 19. század közepétől 1948-ig. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom*. 6–21. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság. /Kriza könyvek I./

- 2001 A csík-megyei görög katolikusok identitásváltozásai (1850–1944). *Székelyföld*, V, 7, 88–105.
- 2003a Hárompatak település-, népesség- és akkulturációtörténete. In: TOMISA Ilona (szerk.): *Hárompatak: Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határáján*. 7–53. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete.
- 2003b Nyelvhatár/kontaktzóna értelmezés a Székelyföld keleti peremvidékén. In: KOZMA István – PAP Richárd (szerk.): *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében*. 77–88. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- 2004 A határ paradigmája a társadalomtudományokban. In: KOVÁCS Nóra – OSVÁR Anna – SZARKA László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből* III. 9–15. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 2005 A kulturális kontaktzóna történeti változásai a Székelyföld keleti peremvidékén, az egykori Csík megyében. In: KLAMÁR Zoltán (szerk.): *Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében. Nemzetközi tudományos konferencia*. 56–76. Aszód, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- 2007a „...mentsük ki őket az oláh polip ölelő karjaiból”: A hajdúdorogi görög katolikus püspökség szervezése Csík megyében. In: VARGYAS Gábor (szerk.): *Párbeszéd a hagyománnyal. A néprajzi kutatás múltja és jelene*. 737–754. Budapest, L’Harmattan Kiadó – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék. /*Studia Ethnologica Hungarica* XIII./
- 2007b „Kozsókos mefiszttók” és „hazaszerető papok”. In: A. GERGELY András – PAP Richárd (szerk.): *A szakralitás arcai: Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások*. 167–178. Budapest, Nyitott Könyvműhely Kiadó.
- ILYÉS Zoltán – PUSZTAI Bertalan
- 1994 Crucifixus etiam (Görög katolikus papi sors a XX. századi Erdélyben). *Jel. Spirituális és kulturális folyóirat*, VI, 7, 214–216.
- KEMÉNYFI Róbert
- 1994 A kulturális határok értelmezésének kérdéséhez. In: UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Folklór és Ethnographia 85. In memoriam Sztrinkó István*. 13–22. Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék.
- 1998 *A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai rajza. A vegyes etnicitás és az etnikai határ kérdése*. Debrecen, Kossuth L. Tudományegyetem, Néprajzi Tanszék. /*Gömör Néprajza* L./
- 2000 Szakrális tér – „eticitás” – nemzetállam. Szakrális térfolyamatok elemzési lehetőségei az etnikai dinamika alapján. In: CSERI Miklós – KÓSA László – T. BERECZKI Ibolya (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. 33–50. Budapest – Szentendre, Magyar Néprajzi Társaság – Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- 2001 Az európai görög katolikus tér reneszánsza. In: S. LACKOVITS Emőke – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5. (Konferencia Pápán 1999. június 22–24.)*. 105–128. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság.

KOVÁCS Piroska

- 1999 Maréfalva. In: HERMANN Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből*. 215–257. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.

KÓSA László

- 2008 Felekezeti és nemzeti azonosságtudat kapcsolódása. A magyar protestáns példa. In: PAP Richárd – SZARKA László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. 391–400. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.

LUKÁCS Imre Róbert

- 2009 A politikai események befolyása a rítusváltoztatásra 1912–1930 között. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, XII, 67–97.
- 2010 A görög katolikusok helyzete Erdélyben az első világháború után. *Iustum Aequum Salutare*, VI, 65–78.

MARTON József

- 1993 *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*. Kolozsvár, Gloria.

MAGOCSI, Paul Robert

- 2008 Greek Catholics: Historical background. In: MAHIEU, Stéphanie – NAUMESCU, Vlad (szerk.): *Churches In-Between. Greek Catholic Churches in Postsocialist Europe*. 35–64. Berlin, Lit Verlag.

MAHIEU, Stéphanie – NAUMESCU, Vlad

- 2008 *Churches In-Between. Greek Catholic Churches in Postsocialist Europe*. Berlin, Lit Verlag.

MIRK Szidónia-Kata

- 2006 *Felekezeti és etnikai vegyes házasságok három Csík-megyei településen*. Debrecen, DE Néprajz Tanszék. Doktori disszertáció. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/118533/mirk%20szidonia0001-t.pdf?sequence=5&isAllowed=y> (letöltés ideje: 2017. szeptember 12.).
- 2020 Néhány adalék a 20. század eleji Csík vármegyei rítusváltoztatások történetéhez. In: KÁNTOR Barbara – LAJOS Veronika (szerk.): *ePUB Docendo discimus: A 60 esztendő's Kotics József köszöntése*. 213–226. Miskolc, Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék. /A Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék Könyvei 13./

NIESSEN, James

- 1991 Vallás és nemzetiség Erdélyben a századfordulón. *Regio*, 2, 3, 38–64.
- 1994 Hungarians and Romanians in Habsburg and Vatican Diplomacy: The creation of the Diocese of Hajdúdorog in 1912. *Catholic Historical Review*, 80, 2, 238–257.

NIESSEN, James (szerk.)

- 1993 *Religious Compromise, Political Salvation: The Greek Catholic Church and Nation-building in Eastern Europe*. Pittsburgh, Center for Russian and East European Studies, University of Pittsburgh. /The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies 1003./

OLÁH Sándor

- 1993 Magyar görög katolikus „románok”. *Regio*, 4, 2, 99–120.
- 1998 Románok asszimilációja a Székelyföldön. (Esettanulmány). *Regio*, 9, 2, 64–84.
- 1999 Homoródalmás. In: HERMANN Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből*. 275–296. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.

PÁL Judit

- 1997 Az erdélyi örmény népesség számának alakulása és szerkezete a 18. században. *Erdélyi Múzeum*, LIX, 1–2, 68–76.
- 1999 A románok háromszéki betelepítésének néhány kérdése (1614–1850). In: HERMANN Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből*. 25–97. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.

PILIPKÓ Erzsébet

- 2007a Etnikai és vallási identitás a salánki görög katolikusok körében. In: PILIPKÓ Erzsébet: *Identitás és hit I. A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai*. 26–57. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó.
- 2007b Görög katolikus-ortodox ellentét egy kárpátaljai magyar görög katolikus egyházközségen belül. In: PILIPKÓ Erzsébet: *Identitás és hit I. A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai*. 58–67. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó.

PILIPKÓ Erzsébet – PUSZTAI Bertalan

- 2010 Identitás-(re)konstrukciók. A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai. In: PILIPKÓ Erzsébet (szerk.): *Identitás és hit III. A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai*. 77–102. Budapest – Ungvár, Intermix Kiadó.
- 2008 'Religion in Motion': Routes of identification among Hungarian Greek Catholic in Subcarpathia. In: MAHIEU, Stéphanie – NAUMESCU, Vlad (eds.): *Churches In-Between. Greek Catholic Churches in Postsocialist Europe*. 273–296. Berlin, Lit Verlag.

PIRIGYI István

- 1982 *A görögkatolikus magyarság története*. Nyíregyháza, Görögkatolikus Hittudományi Főiskola.
- 1990 *A magyarországi görögkatolikusok története I–II*. Nyíregyháza, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.
- 2001 *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján*. Debrecen, Debreceni Görög Katolikus Egyházközség.

POZSONY Ferenc

- 2009 *Erdély népei. Szászok, örmények, székelyek, szombatosok, cigányok*. (Egyetemi jegyzet). Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék.

PUSZTAI Bertalan

- 1996 Ütköző identitások. *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv*, 2, 201–214.
- 1997 Collision of identities. *Acta Ethnographica*, 42, 1–2, 149–163.

- 2002 A szegedi görög katolikus egyházközség kialakulása: Egy vallási szórvány helykeresése a társadalmi térben. *Történeti Tanulmányok*, 5, 17–34.
- 2004 Öndefiníció a társadalmi térben: Központi „narratívák” a magyar görög katolikus diskurzusban. In: KOZMA István – PAP Richárd (szerk.): *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében. Válogatás a Kárpát-medence etnikai tér- és identitás szerkezetében című konferencia előadásaiból*. 206–221. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- 2005 Discursive Tactics and Political Identity: Shaping Hungarian Greek Catholic Identity at the Turn of the Nineteenth and Twentieth Centuries. *National Identities*, 7, 2, 117–131.
- 2007 Discoursing boundaries: Hungarian Greek Catholic Identity Creation in the Interwar Period. In: LAMBERG, M. (szerk.): *Shaping ethnic identities: Ethnic minorities in Northern and East-Central European states and communities, c. 1450–2000*. 35–69. Helsinki, East-West Books.
- SCHEFFLER János
- 1942 Az erdélyi ritusváltoztatások. *Magyar Szemle*, XLII, 1–6, 7–12.
- SZILÁGYI Ferenc
- 2003 Görög katolikusok Bihar megyében. In: Dr. SÜLI-ZAKAR István (szerk.): *Társadalomföldrajz-Területfejlesztés*. 69–80. Debrecen, Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék.
- SZŐCS János
- 1999 Románok megtelepedése, román falvak kialakulása Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben (1614–1850). In: HERMANN Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből*. 98–156. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.
- TAKÁCS György
- 2001 *Aranykertbe' aranyfa. Gyimesi, hárompataki, úzvölgyi csángó imák és ráolvasók*. Budapest, Szent István Társulat.
- 2018 *Az én lelkeimmel elfűjlek... A magyarcsügségi ráolvasófüzetek*. Budapest, L'Harmattan Kiadó – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék. /*Fontes Ethnologiae Hungaricae XIII.*/
- U. KERÉKGYÁRTÓ Adrienne
- 1992 A csíkiak Negyedfél-megye havasáról. *Néprajzi Értesítő*, LXXXIV, 5–46.
- VÉGHSEŐ Tamás
- 2013 A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának közvetlen előzményei. *Athanasiana*, 35, 109–121.
- 2015 *Görögkatolikus papok történeti névtára. 1. kötet: A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1850 és 1950 között felszentelt papjai*. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola.
- VITOS Mózés
- 2003 [1894] *Csikmegyei füzetek. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez*. Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal.

ESZTER GYÓRFY

„... *THEY DIDN'T WANT TO KEEP THEIR ROMANIAN RELIGION ANYMORE.*” THE ROMAN AND GREEK CATHOLIC PARISHES OF CSÍKSZÉPVÍZ AND THEIR PARISHIONERS IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Located on the eastern border of historical Hungary, Csíkszépvíz has been a denominationally mixed settlement since the 17th century: in addition to Roman Catholics, Armenian Catholics and Greek Catholics also settled here. The present study focuses on the Roman and Greek Catholic parishes of Csíkszépvíz and their parishioners. Until the end of the 19th century, the Roman Catholics of Szépvíz did not have their own church, the village being a filial branch of nearby Csíkszentmiklós. An independent Roman Catholic parish was established in the village in 1901. The local Greek Catholic parish, however, had many filial branches in the area and further away. Most of the parishioners lived in these remote, hard-to-reach filial branches, so their spiritual care presented many difficulties.

Over the centuries, specific local practices of denominational coexistence and the pastoral care of parishioners have developed, but in the first half of the 20th century they disintegrated and changed significantly, in parallel with the demographic, linguistic, political, and ecclesiastical changes taking place in the region. The study tracks these changes based on the archival sources explored by the author and the demographic sources created during the period, on the one hand, and on the findings of previous research, on the other hand.

Border changes, ecclesiastical restructuring, the local effects of alternating Hungarian and Romanian nation-building efforts, the identity crisis and rite changes of Hungarian-speaking Greek Catholic parishioners, conflicts of the local Roman and Greek Catholic clergy are presented in detail. As a result, by the middle of the 20th century, the Greek Catholic parish of Csíkszépvíz had practically disappeared, and parishioners remained in only a few filial branches. In contrast, the Roman Catholic parish was reinforced, and the number of parishioners gradually increased as the majority of Greek Catholics also converted to the Roman rite.

Keywords: Transylvania, Roman and Greek Catholics, denominational coexistence, pastoral rivalry, rite change, language change